

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

**ЮРИДИЧНИЙ
ФАКУЛЬТЕТ**

СХІДНОУКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

КОНСПЕКТ

лекцій з дисципліни

«Цивільне та сімейне право». Особлива частина. Частина 2.
(із завданнями для семінарських занять) для здобувачів
спеціальності 081 «Право»
(нормативна 3 семестр, 28 годин)

До друку, у світ дозволяю

Проректор _____
Протокол № від 2024р.

Укладачі Людмила ЗАГОРУЙ
Галина КАПЛІНА
Вікторія ЖОЛУДСЬКА

*Весь цифровий і фактичний матеріал
Бібліографічні відомості перевірені,
Написання одиниць відповідає стандарт*

Київ - 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

КОНСПЕКТ

лекцій з дисципліни

«Цивільне та сімейне право». Особлива частина. Частина 2.
(із завданнями для семінарських занять) для здобувачів
спеціальності 081 «Право»
(нормативна 3 семестр, 28 годин)

ЗАТВЕРДЖЕНО

на засіданні кафедри правознавства

Протокол № « » від _____ 2024 р.

Київ - 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	
ЛЕКЦІЯ № 1. ТЕМА: ТРАНСПОРТНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ.....	
Завдання до семінарського заняття.....	
Питання до самоконтролю.....	
Тестові завдання	
Література.....	
Інформаційні ресурси	
ЛЕКЦІЯ № 2. ТЕМА: ДОГОВІР ЗБЕРІГАННЯ.....	
Завдання до семінарського заняття.....	
Питання до самоконтролю.....	
Тестові завдання	
Література.....	
Інформаційні ресурси	
ЛЕКЦІЯ № 3. ТЕМА: ДОГОВІР СТРАХУВАННЯ.....	
Завдання до семінарського заняття.....	
Питання до самоконтролю.....	
Тестові завдання	
Література.....	
Інформаційні ресурси	
ЛЕКЦІЯ № 4. ТЕМА: ДОГОВІР ПОЗИКИ.....	
Завдання до семінарського заняття.....	

Питання до самоконтролю.....	
Тестові завдання	
Література.....	
Інформаційні ресурси	
ЛЕКЦІЯ № 5. ТЕМА: КРЕДИТНИЙ ДОГОВІР. ДОГОВІР БАНКІВСЬКОГО РАХУНКУ. ДОГОВІР БАНКІВСЬКОГО ВКЛАДУ. ДОГОВІР ФАКТОРИНГУ.....	
Завдання до семінарського заняття.....	
Питання до самоконтролю.....	
Тестові завдання	
Література.....	
Інформаційні ресурси	
ЛЕКЦІЯ № 6. ТЕМА: ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО НЕДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ.....	
Завдання до семінарського заняття.....	
Питання до самоконтролю.....	
Тестові завдання	
Література.....	
Інформаційні ресурси	
ЛЕКЦІЯ № 7. ТЕМА: НЕДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ПРАВОМІРНИХ ДІЙ.....	
Завдання до семінарського заняття.....	
Питання до самоконтролю.....	
Тестові завдання	

Література.....	
Інформаційні ресурси	
ЛЕКЦІЯ № 8. ТЕМА: ЗОБОВ'ЯЗАННЯ З ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ.....	
Завдання до семінарського заняття.....	
Питання до самоконтролю.....	
Тестові завдання	
Література.....	
Інформаційні ресурси	

УДК 340

Конспект лекцій з дисципліни «Цивільне та сімейне право». Особлива частина. Ч. 2. Для здобувачів спеціальності 081 «ПРАВО». Укладачі: Загоруй Л.М., Капліна Г. А., Жолудєва В.І., Київ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2024. 124 с.

ВСТУП

МЕТА ВИКЛАДАННЯ КУРСУ.

Метою викладання курсу «Цивільне та сімейне право» є формування у здобувачів вищої освіти системи теоретичних та практичних знань з цивільного та сімейного права; ознайомлення з основними тенденціями розвитку науки цивільного права та набуття навичок практичного застосування отриманих знань і вміння застосовувати отримані знання при оцінюванні конкретної ситуації, а також формування творчої особистості майбутніх цивілістів і підготовка до практичної діяльності в якості висококваліфікованих фахівців.

Завданнями курсу є:

- формування у здобувачів загальнонаукових уявлень про сутність та порядок регулювання цивільних правовідносин;

- формування системи знань щодо міжнародних та національних стандартів забезпечення прав і свобод людини, положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практики Європейського суду з прав людини;

- ознайомлення здобувачів освіти з об'єктом, предметом та специфікою вивчення дисципліни «Цивільне та сімейне право», засвоєння суті правових понять, інститутів, правових конструкцій цивільного та сімейного права;

- формування навичок розуміння конкретного змісту норм цивільного та сімейного законодавства та особливостей реалізації та застосування норм матеріального права;

- оволодіння навичками самостійної практичної роботи з нормативно-правовими актами, судовою практикою, їх тлумаченні та правильному застосуванні при вирішенні конкретних справ;

- набуття навичок застосовувати в професійній діяльності основні сучасні правові доктрини, цінності та принципи функціонування національної правової системи;

- набуття навичок надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів особи у різних правових ситуаціях.

В ході вивчення курсу здобувач набуває таких загальних та спеціальних компетентностей запропонованих освітньою програмою:

Інтегральна компетентність: здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у галузі професійної правничої діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування правових доктрин, принципів і правових інститутів і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Загальні компетентності:

Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу (ЗК1). Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях (ЗК2). Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності (ЗК3). Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології (ЗК6). Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями (ЗК7).

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності:

Здатність застосовувати знання завдань, принципів і доктрин національного права, а також змісту правових інститутів, щонайменше з таких галузей права, як: конституційне право, адміністративне право і адміністративне процесуальне право, цивільне і цивільне процесуальне право, кримінальне і кримінальне процесуальне право (СК7).

Здатність до консультування з правових питань, зокрема, можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів, відповідно до вимог професійної етики, належного дотримання норм щодо нерозголошення персональних даних та конфіденційної інформації (СК14).

Програмні результати навчання:

Визначати переконливість аргументів у процесі оцінки заздалегідь невідомих умов та обставин (ПРН1).

Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел (ПРН3).

Формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу відомої проблеми (ПРН4).

Самостійно визначати ті обставини, у з'ясуванні яких потрібна допомога, і діяти відповідно до отриманих рекомендацій (ПРН9).

Працювати в групі, формуючи власний внесок у виконання завдань групи (ПРН17).

Виявляти знання і розуміння основних сучасних правових доктрин, цінностей та принципів функціонування національної правової системи (ПРН18).

Демонструвати необхідні знання та розуміння сутності та змісту основних правових інститутів і норм фундаментальних галузей права (ПРН19).

Пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів (ПРН20).

Застосовувати набуті знання у різних правових ситуаціях, виокремлювати юридично значущі факти і формувати обґрунтовані правові висновки (ПРН21).

У тому числі, компетентності:

1) соціально-особистісні компетенції:

- здатність до організації особистої науково-дослідної діяльності;
- здатність до системного науково-критичного мислення;
- науковий світогляд і творче мислення;

2) загальнонаукові компетенції:

- здатність здійснювати фундаментальний аналіз наукових проблеми;
- вільне володіння науковою лексикою;
- володіння теоретико-методологічними засадами регулювання відносин інтелектуальної власності, участь у конкурсах, грантових і стипендіальних програмах;

3) інструментальні компетенції:

- знання основ методології, техніки, організації і проведення наукових досліджень;
- знання підходів до планомірної та ефективної індивідуальної і командної науково-дослідної роботи.

Вивчення дисципліни передбачає творчий підхід здобувачів вищої освіти до пошуку відповідей на питання щодо євроінтеграційних процесів у вітчизняній законодавчій сфері.

ЛЕКЦІЯ № 1.

ТЕМА: ТРАНСПОРТНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

(2 години)

Мета лекції:

- **освітня:** набуття компетентностей щодо договору перевезення та транспортного експедирування, формування необхідних теоретичних знань та практичних навичок;
- **розвиваюча:** розвивати правові знання, уміння аналізувати нормативно-правові акти та інші документи, виробляти навички самостійного аналізу цивільно-правових норм, вміння застосовувати отримані знання при оцінюванні конкретної ситуації;
- **практична:** виховання високої правосвідомості, формування стимулів правомірної поведінки.

Міжпредметні зв'язки: конституційне право, теорія держави та права, міжнародне приватне право, цивільне процесуальне право, адвокатура та нотаріат.

ТЗН: комп'ютерна презентація (мова: українська, англійська).

ПЛАН:

1. ДОГОВІР ПЕРЕВЕЗЕННЯ.
2. ДОГОВІР ЧАРТЕРУ (ФРАХТУВАННЯ).
3. МУЛЬТИМОДАЛЬНІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ.
4. ДОГОВІР ТРАНСПОРТНОГО ЕКСПЕДИРУВАННЯ.

✓ **КЛЮЧОВІ СЛОВА:** *транспорт, договір перевезення, перевезення вантажу, пасажирів, багажу, пошти, перевізник, відправник, договір чартеру (фрахтування), мультимодальні перевезення, транспорт загального користування, провізна плата, прострочення доставки вантажу, відповідальність перевізника за втрату, нестачу, псування та пошкодження вантажу, багажу, пошти, претензія до перевізника, транспортне експедирування, експедитор, клієнт.*

1. ДОГОВІР ПЕРЕВЕЗЕННЯ. Перевезення здійснюється спеціальним суб'єктом – перевізником (транспортною організацією). На цій підставі цивільно-правові договори за його участю, спрямовані на надання транспортних послуг, усталено називають *транспортними договорами*. Така назва договорів указує на сферу їх застосування та суб'єктний склад.

Залежно від виду транспорту, яким здійснюється перевезення, розрізняють договори перевезення залізничним, автомобільним, повітряним, морським і внутрішнім водним (річковим) транспортом.

Залежно від об'єкта перевезення виділяються договори перевезення вантажу, пасажирів, багажу, пошти.

Залежно від мети договору перевезення розрізняють: договори, спрямовані на перевезення вантажу, пасажирів, багажу, пошти до пункту призначення (наприклад, договір перевезення пасажирів та багажу); договори, спрямовані на забезпечення перевезення вантажу, пасажирів, багажу, пошти (наприклад, договір про подачу й збирання вагонів); договори, спрямовані на організацію перевезень вантажу, пасажирів, багажу, пошти (наприклад, договір про надання транспортних засобів та пред'явлення вантажу для перевезення).

Цивільний кодекс визначає загальні засади регулювання договірних відносин щодо перевезень (гл. 64). *Договір перевезення вантажу.* За договором перевезення вантажу, одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довіреній їй другою стороною (відправником) вантаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання вантажу (одержувачеві), а відправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату (ч. 1 ст. 909 ЦК).

Загальна характеристика договору. Договір перевезення вантажу є двостороннім, реальним та відплатним.

Предметом договору перевезення є транспортні послуги, а предметом перевезення – конкретний вантаж.

Сторони в договорі перевезення характеризуються тим, що окрім вантажовідправника і перевізника в договірних відносинах, бере участь ще й вантажоодержувач.

Строки доставки вантажу встановлюються транспортними кодексами (статутами), правилами. Якщо строк перевезення нормативно не визначений, він може встановлюватися договором. У разі відсутності нормативних і договірних строків вважається, що перевізник повинен доставити вантаж у розумний строк (ч. 1 ст. 919 ЦК).

Договір перевезення вантажів укладається в письмовій формі (ч. 2 ст. 909 ЦК) у вигляді накладної (залізничний транспорт); коносамент (морський транспорт), авіаційна вантажна накладна, товарно-транспортна накладна тощо.

Кожна сторона має права та обов'язки. За договором перевезення вантажу перевізник зобов'язаний: надати придатні для перевезення транспортні засоби у строк, встановлений договором (ч. 1 ст. 917 ЦК); своєчасно здійснити вантажувально-розвантажувальні роботи у випадках, передбачених транспортними кодексами (статутами) і договорами; забезпечити під час транспортування цілісність і схоронність вантажу; своєчасно доставити вантаж до пункту призначення; тощо.

Перевізник має право: застави на переданий йому вантаж або ж притримати його для забезпечення внесення провізної плати та інших платежів, якщо інше не встановлено законом, (ч. 4 ст. 916 ЦК); відмовитися від прийняття вантажу, що поданий у тарі та (або) упаковці, які не відповідають встановленим вимогам, а також у разі відсутності або неналежного маркування вантажу (ч. 3 ст. 917 ЦК).

Обов'язки вантажовідправника: підготувати вантаж до перевезення (наприклад, затарити); оплатити перевезення вантажу та додаткові послуги, надані

перевізником, якщо це встановлено договором або транспортними кодексами (статутами); заповнити комплект транспортних документів; надати необхідні супровідні документи (сертифікати якості, рахунки-фактури, описи); тощо.

Відправник вантажу має право відмовитися від наданого транспортного засобу, якщо він є непридатним (як у технічному, так і в комерційному аспектах) для перевезення цього вантажу (ч. 1 ст. 917 ЦК).

Обов'язки вантажоодержувача: своєчасно прийняти вантаж у перевізника; у випадках, передбачених договором, здійснити розвантажувальні роботи, а також повністю очистити рухомий склад всередині та зовні; перевірити кількість і якість вантажу; своєчасно вивезти зі станції вантаж.

У разі порушення зобов'язань, що впливають з договору перевезення вантажу, сторони несуть відповідальність, встановлену за домовленістю між ними, якщо інше не передбачено законом. Цивільний кодекс визначає лише загальні умови відповідальності перевізника, вантажовідправника і вантажоодержувача за порушення зобов'язань, що впливають з договору перевезення вантажу. Детальніше питання відповідальності регулюються транспортними кодексами (статутами).

Відповідальність перевізника настає у разі: втрати вантажу, його пошкодження, псування, нестачі вантажу, порушення строків доставки; за невиконання інших обов'язків.

Відповідальність перевізника завжди є обмеженою, оскільки відшкодуванню підлягають лише фактично заподіяні збитки. Сума збитків не може перевищувати вартості втраченого вантажу.

Вантажовідправник несе відповідальність за: незабезпечення завантаження маршруту; невикористання наданого транспортного засобу; несвоєчасне пред'явлення вантажу; затримку завантажувальних робіт, що проводяться засобами відправника; пред'явлення вантажу, який заборонено до перевезень або який потребує під час перевезення особливих заходів безпеки, з неправильним зазначенням його найменування або властивостей; тощо.

На одержувача покладається відповідальність за: здавання після вивантаження неочищеного рухомого складу або контейнерів; пошкодження і втрату вагонів, контейнерів, перевізних пристосувань (піддонів, строп тощо), що належать перевізнику; затримку в прийманні вантажу, здійсненні розвантажувальних робіт, тощо.

Порядок і розмір відшкодування збитків, заподіяних перевізником, відправником чи одержувачем вантажу визначається договором, якщо інше не встановлено транспортними кодексами (статутами).

Перевізник звільняється від відповідальності за втрату, нестачу, псування або пошкодження прийнятого до перевезення вантажу, багажу, пошти, якщо доведена відсутність своєї вини (ст. 924 ЦК). У транспортному законодавстві закріплено перелік обставин, за яких, перевізник, відправник і одержувач вантажу звільняються від відповідальності (наприклад, випадок, непереборна сила).

Обставини, що можуть бути підставою для матеріальної відповідальності перевізника, вантажовідправника, вантажоодержувача чи пасажирів під час виконання договору перевезення на залізничному транспорті, засвідчуються комерційними актами або актами загальної форми.

На автомобільному транспорті порушення правил перевезення вантажів можуть бути зафіксовані в товарно-транспортній накладній, а у разі виникнення суперечностей між автотранспортною організацією і вантажовідправником (вантажодержувачем), такі порушення підтверджуються актами встановленої форми.

На морському транспорті у випадках, що можуть бути приводом для пред'явлення судновласнику майнових вимог, капітан робить у встановленому порядку заяву про морський протест.

Порядок, строки пред'явлення і розгляду претензій встановлено Господарським процесуальним кодексом України, транспортними кодексами (статутами).

Претензії перевізнику можуть бути пред'явлені за загальним правилом протягом шести місяців. На автомобільному транспорті – 45 днів. Порядок обчислення вказаних строків встановлений у транспортних статутах та спеціальних

правилах. Перевізник зобов'язаний розглянути заявлену претензію і повідомити заявника про задоволення або відхилення її протягом одного місяця з дня одержання не залежно від умов і порядку перевезення (ч. 2 ст. 925 ЦК).

Договір перевезення пасажирів та багажу. За договором перевезення пасажирів одна сторона (перевізник) зобов'язується перевезти другу сторону (пасажирів) до пункту призначення, а в разі здавання багажу – також доставити багаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання багажу, а пасажир зобов'язується сплатити встановлену плату за проїзд, а у разі здавання багажу – також за його провезення (ч. 1 ст. 910 ЦК).

Договір перевезення пасажирів є консесуальним, а багажу реальним. Оплата за договором перевезення пасажирів і багажу складається з проїзної плати та плати за перевезення багажу (ручної поклажі), що нараховуються відповідно до нормативно встановлених тарифів

Сторонами договору перевезення пасажирів і багажу виступають перевізник та пасажир, які мають взаємні права та обов'язки.

Основні обов'язки пасажирів: сплатити встановлену проїзну плату; дотримуватися правил користування транспортними засобами.

Основні права пасажирів (ст. 911 ЦК): одержати місце у транспортному засобі згідно з придбаним квитком; провозити із собою безоплатно одну дитину віком до шести років без права зайняття нею окремого місця; купувати для дітей віком від шести до чотирнадцяти років дитячі квитки за пільговою ціною; перевозити із собою безоплатно ручну поклажу в межах норм, встановлених транспортними кодексами (статутами); зробити не більше однієї зупинки в дорозі з подовженням строку чинності проїзних документів (квитка) не більше ніж на десять діб, а в разі хвороби – на весь час хвороби; відмовитися від поїздки, повернути квиток і одержати назад повну або часткову вартість квитка – залежно від строку здавання квитка згідно з правилами, встановленими транспортними кодексами (статутами); тощо. У разі здавання багажу пасажир набуває права вимагати від перевізника доставити в цілісності багаж до пункту призначення і дати

його особі, яка має право на одержання багажу, в строк, що тановлюється за домовленістю сторін або в актах транспортного конодавства.

У разі втрати, нестачі, псування або пошкодження багажу перевізник несе відповідальність на тих же засадах, що при порушенні зобов'язань за договором перевезення вантажів (ст. 924 ЦК).

Заподіяння пасажиром шкоди майну перевізника або заподіяння перевізником шкоди внаслідок ушкодження здоров'я чи смерті пасажирів є недоговірними відносинами, що регулюються положеннями гл. 82 ЦК.

У разі ненадання чи неякісного надання послуг з перевезення транспортом загального користування, пасажирів мають право на відшкодування їм матеріальної і моральної шкоди відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів».

2. ДОГОВІР ЧАРТЕРУ (ФРАХТУВАННЯ). За договором чартеру (фрахтування) одна сторона (фрахтівник) зобов'язується надати другій стороні (фрахтувальникові) за плату всю або частину місткості в одному чи кількох транспортних засобах на один або кілька рейсів для перевезення вантажу, пасажирів, багажу, пошти або з іншою метою, якщо це не суперечить закону та іншим нормативно-правовим актам (ст. 912 ЦК)

Порядок укладення договору чартеру (фрахтування), а також форма цього договору встановлюються транспортними кодексами (статутами).

3. МУЛЬТИМОДАЛЬНІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ. Правові та організаційні засади мультимодальних перевезень передбачені Законом України «Про мультимодальні перевезення». Мультимодальне перевезення - перевезення вантажів двома або більше видами транспорту на підставі договору мультимодального перевезення, що здійснюється за документом мультимодального перевезення.

За договором мультимодального перевезення одна сторона (оператор мультимодального перевезення) зобов'язується за плату і за рахунок другої сторони (замовника послуги мультимодального перевезення) надати послугу мультимо-

дального перевезення, у тому числі із залученням інших учасників мультимодального перевезення вантажів до надання послуги мультимодального перевезення, в установленій договором строк.

Форма договору письмова. Істотні умови договору визначені Законом України «Про мультимодальні перевезення».

Організація мультимодальних перевезень, відносини між учасниками мультимодального перевезення, а також їх права, обов'язки і відповідальність визначаються договором мультимодального перевезення та іншими договорами, укладеними відповідно до законодавства України.

Мультимодальні перевезення вантажів транзитом здійснюються відповідно до Закону України «Про транзит вантажів».

Відносини фактичних перевізників під час мультимодальних перевезень та умови роботи мультимодальних терміналів регулюються окремими договорами.

Мультимодальні перевезення небезпечних вантажів здійснюються з урахуванням положень міжнародних договорів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Закону України «Про перевезення небезпечних вантажів», а також актів законодавства України, прийнятих відповідно до нього.

Мультимодальні перевезення об'єктів тваринного та рослинного світу здійснюються відповідно до законів України «Про захист тварин від жорстокого поводження», «Про рослинний світ», «Про тваринний світ».

Державне регулювання мультимодальних перевезень здійснює Кабінет Міністрів України відповідно до своїх повноважень.

Мультимодальні перевезення вантажів здійснюються з використанням мультимодальних терміналів, які перебувають у державній, комунальній та приватній власності.

Під час міжнародного мультимодального перевезення, при ввезенні на митну територію України залізничним транспортом вантажів в автомобільних транспо-

ртних засобах, у пунктах пропуску (пунктах контролю) для залізничного сполучення проводяться прикордонний контроль та заходи офіційного контролю товарів, які здійснюються митними органами шляхом попереднього документального контролю. Такий контроль може проводитися спільно з прикордонними і митними органами суміжних держав.

4. ДОГОВІР ТРАНСПОРТНОГО ЕКСПЕДИРУВАННЯ. За договором транспортної експедиції одна сторона (експедитор) зобов'язується за винагороду і за рахунок другої сторони (клієнта) виконати або організувати виконання визначених договором послуг, пов'язаних з перевезення вантажу (ст. 929 ЦК). Таким чином, експедитор по суті заміняє перевізника перед клієнтом або вантажовідправника чи вантажоодержувача перед перевізником.

Транспортно-експедиторська діяльність – це підприємницька діяльність із надання транспортно-експедиторських послуг з організації та забезпечення перевезень експортних, імпорتنих, транзитних або інших вантажів (ст. 1 Закону України «Про транспортно- експедиторську діяльність»).

Характеристика договору: двосторонній, оплатний, консенсуальний.

Сторонами договору транспортного експедирування є експедитор і клієнт.

Експедитором є суб'єкт господарювання. Функції експедитора можуть виконувати транспортні організації, що одночасно виступають перевізниками,

Предметом цього договору є транспортно-експедиторська послуга, тобто робота, що безпосередньо пов'язана з організацією перевезення.

Договір транспортного експедирування укладається у письмовій формі. Факт надання послуги експедитора при перевезенні підтверджується або єдиним транспортним документом, або комплектом документів, які відображають шлях прямування вантажу від пункту його відправлення до пункту його призначення.

Права та обов'язки сторін за договором транспортного експедирування визначені в гл. 65 ЦК, ст.ст. 10-12 Закону України «Про транспортно-експедиторську діяльність».

Відповідальність сторін договору транспортного експедирування базується на загальних принципах відповідальності за порушення цивільно-правових зобов'язань (ст. 934 ЦК). Припинення договору транспортного експедирування здійснюється на загальних підставах припинення зобов'язань.

✓ ЗАВДАННЯ ДЛЯ СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ:

1. Договір перевезення: загальна характеристика.
2. Характерні риси договору чартеру (фрахтування).
3. Мультимодальні перевезення.
4. Договір транспортного експедирування: загальна характеристика.

✍ ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Який орган державної влади видає ліцензію на виконання міжнародних перевезень?
2. Назвіть обов'язки суб'єктів підприємницької діяльності, які отримали ліцензію.
3. Охарактеризуйте договір переведення пасажирів та багажу різними видами транспорту.
4. Основні права пасажирів за договором перевезення пасажирів та багажу.
5. Комерційні акти в договорі перевезення вантажу.
6. Загальна характеристика договору транспортного експедирування.

✓ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ:

1. Перевезення в місцевому сполученні – це:

- 1) перевезення одним транспортним підприємством;
- 2) перевезення одним транспортним підприємством з використанням одного виду транспорту;
- 3) перевезення в межах району, області.

2. Договір перевезення транспортом загального користування є договором:

- 1) одностороннім;
- 2) фидуціарним;
- 3) публічним.

3. Укладення договору перевезення вантажу підтверджується складенням та видачею:

- 1) квитанції;
- 2) розписки перевізника;

3) транспортної накладної.

4. Коносамент – це документ, що містить умови договору перевезення вантажу на:

- 1) морському транспорту;
- 2) автомобільному транспорту;
- 3) повітряному транспорту.

5. Згідно з ЦК України пасажир має право провозити з собою безплатно одну дитину без права зайняття нею окремого місця, віком до:

- 1) п'яти років;
- 2) шести років;
- 3) восьми років;

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Цивільний кодекс України. Прийнятий Верховною Радою України 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
4. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>
5. Про транспорт : Закон України від 10 листопада 1994 року № 232/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/232/94-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Про залізничний транспорт : Закон України від 4 липня 1996 року № 273/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/96-%D0%B2%D1%80#Text>
7. Про автомобільний транспорт : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2344-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2344-14#Text>
8. Кодекс торговельного мореплавства України від 23 травня 1995 року № 176/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80#Text>

9. Повітряний кодекс. URL від 19 травня 2011 року № 3393-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17#Text>
10. Про транспортно-експедиційну діяльність : Закон України від 1 липня 2004 року № 1955-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1955-15#Text>
11. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 року № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>
12. Про транзит вантажів : Закон України від 20 жовтня 1999 року № 1172-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1172-14#Text>
13. Про мультимодальні перевезення : Закон України від 17 листопада 2021 року № 1887-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1887-20#Text>
14. Правила ІНКОТЕРМС 2020 р. URL: <https://www.dhl.com/ua-uk/home/our-divisions/freight/customer-service/incoterms-2020.html>
15. Монреальська конвенція про уніфікацію деяких правил міжнародних повітряних перевезень. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_594
16. Конвенція про міжнародні залізничні перевезення (КОТІФ). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_291
17. Цивільне право України: підручник [Текст] : в 2 т. Т. 2 / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 428 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua>
18. Цивільне право України: підручник. У 2-х частинах / За ред. проф. Р.Б. Шишки. Ч. 2. Особлива. 2-е вид., перероб. і доп. Київ: Видавництво Ліра-К, 2018. 996 с. URL: <https://lira-k.com.ua/preview/12445.pdf>

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ:

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/>
2. Наукова бібліотека СНУ ім. В. Даля: URL: <https://library.snu.edu.ua>
3. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>

4. Офіційний сайт Європейського Суду з прав людини. URL:
<https://echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>

ЛЕКЦІЯ № 2.

ТЕМА: ДОГОВІР ЗБЕРІГАННЯ (2 години)

Мета лекції:

- **освітня:** проаналізувати загальні положення про договір зберігання та характерні особливості щодо кожного виду зберігання;
- **розвиваюча:** розвивати правові знання, уміння аналізувати нормативно-правові акти та інші документи, виробляти навички самостійного аналізу цивільно-правових норм, вміння застосовувати отримані знання при оцінюванні конкретної ситуації;
- **практична:** виховання високої правосвідомості, формування стимулів правомірної поведінки.

Міжпредметні зв'язки: конституційне право, теорія держави та права, міжнародне приватне право, цивільне процесуальне право, адвокатура та нотаріат.

ТЗН: комп'ютерна презентація (мова: українська, англійська).

ПЛАН:

1. ЗАГАЛЬНИЙ ДОГОВІР ЗБЕРІГАННЯ.
2. ДОГОВІР ЗБЕРІГАННЯ НА ТОВАРНОМУ СКЛАДІ.
3. СПЕЦІАЛЬНІ ВИДИ ЗБЕРІГАННЯ.

✓ **КЛЮЧОВІ СЛОВА:** зберігання, види зберігання, товарний склад, ломбард, зберігання у банку, зберігання у готелі, зберігання речей, що є предметом спору, договір професійного зберігання, договір регулярного зберігання, договір охорони, зберігання автотранспортних засобів.

1. ЗАГАЛЬНИЙ ДОГОВІР ЗБЕРІГАННЯ. Різновидом договору про надання послуг є договір зберігання – ст. 936-978 ЦК. Сфера застосування договору зберігання визначається з урахуванням його суб'єктного складу (він може укладатися між будь-якими учасниками цивільних відносин) та об'єктів зберігання.

Для окремих зберігачів законом встановлені спеціальні правила зберігання.

За цим критерієм договір зберігання поділяється на такі види: 1) загальний договір зберігання; 2) зберігання на товарному складі; 3) зберігання у ломбарді; 4) зберігання у банку; 5) зберігання у камерах схову організацій, підприємств транспорту; 6) зберігання у гардеробі організацій, зберігання речей пасажира під час перевезення; 7) зберігання речей у готелі; 8) зберігання речей, що є предметом спору; 9) зберігання автотранспортних засобів; 10) договір охорони.

Залежно від виду речей, що передаються на зберігання виділяють: – договір регулярного зберігання (щодо речей визначених індивідуальними ознаками); – договір іррегулярного зберігання (щодо родових речей).

Залежно від особи зберігача виділяють: – договір професійного зберігання; – договір непрофесійного зберігання.

Договір зберігання – це договір, за яким одна сторона (зберігач) зобов'язується зберігати річ, яка передана їй другою стороною (поклажодавцем), і повернути її поклажодавцеві у схоронності.

У разі зберігання на засадах підприємницької діяльності (професійний зберігач) може бути обов'язок зберігати річ, яка буде передана в майбутньому.

Характеристика договору зберігання: двосторонній; реальний, але договір зберігання, в якому зберігачем є особа, що здійснює зберігання на засадах підприємницької діяльності (професійний зберігач) (ч. 2 ст. 936 ЦК), може бути також і консенсуальним; оплатний, але може бути і безоплатним (наприклад, річ

здається на короткострокове зберігання у камери схову будинків відпочинку, санаторіїв). Якщо зберігання речей здійснюється суб'єктом підприємницької діяльності на складах (у камерах, приміщеннях) загального користування (ч. 3 ст. 936 ЦК) договір є публічним.

Сторонами є: *зберігач і поклажодавець*, якими можуть виступати як фізичні (відповідно до їх ступеня дієздатності), так і юридичні особи.

Особа, що здійснює зберігання на засадах підприємницької діяльності називається *професійним зберігачем* (ч. 2 ст. 936 ЦК). Такими зберігачами є, наприклад, *товарний склад, ломбард, банк, автостоянка* тощо. Професійним зберігачем вважається також особа, для якої підприємницька діяльність зі зберігання не є основною, але яка має спеціалізовані приміщення (устаткування) для здійснення зберігання (наприклад, організації транспорту, які зберігають речі у камерах схову).

Не є професійними зберігачами особи, які приймають речі на зберігання не у зв'язку зі здійсненням ними підприємницької діяльності (наприклад, гардероби, нотаріуси, які приймають у депозит грошові суми тощо).

Істотною умовою договору зберігання є умова про предмет. Предметом договору зберігання є послуга, що її надає зберігач та яка спрямована на забезпечення схоронності речі.

Однією з умов договору зберігання є **строк**. Договір зберігання може бути укладений на певний строк або на невизначений строк. Якщо строк у договорі не встановлений і не може бути визначений, виходячи з його умов, зберігач зобов'язаний зберігати річ до пред'явлення поклажодавцем вимоги про її повернення (ч. 2 ст. 938 ЦК).

Ціна є істотною умовою договору зберігання. Зберігання може здійснюватися як на платних засадах, так і безоплатно. Відповідно до ст. 946 ЦК плата за зберігання та строки її внесення встановлюються договором зберігання.

Якщо зберігання припинилося достроково через обставини, за які зберігач не відповідає, він має право на пропорційну частину плати. І навпаки, якщо покладавець після закінчення строку договору зберігання не забрав річ, він зобов'язаний внести плату за весь фактичний час її зберігання.

Від плати за зберігання слід відрізнити *витрати на зберігання*. Сума витрат на зберігання речі за згодою сторін може бути включена до суми плати за зберігання. У разі відсутності такої умови суми обчислюються і стягуються окремо.

Також можуть бути *надзвичайні витрати* - це витрати, яких сторони не могли передбачити при укладенні договору зберігання. Вони відшкодовуються понад плату, яка належить зберігачеві (ч. 2 ст. 947 ЦК).

Договір зберігання укладається у *письмовій формі* у випадках, встановлених ст. 208 ЦК. До таких випадків належать:

- укладення договору зберігання між юридичними особами;
- укладення договору зберігання між фізичною та юридичною особою, крім випадків, коли договір зберігання повністю виконується сторонами у момент вчинення;
- укладення договору зберігання між фізичними особами на суму, що перевищує у 20 і більше разів розмір н. м. д. г., крім тих договорів, що повністю виконуються сторонами у момент їх укладення.

У письмовій формі має бути укладений договір зберігання, за яким зберігач зобов'язується прийняти річ на зберігання *в майбутньому*, незалежно від її вартості.

Письмова форма договору вважається дотриманою, якщо прийняття речі на зберігання посвідчене *розпискою, квитанцією або іншим документом, підписаним зберігачем, також може бути номерний жетон, інший знак*, якщо це встановлено законом, іншими актами цивільного законодавства або є звичним для цього виду зберігання.

За загальним правилом недодержання сторонами простої письмової форми договору не сприяє його недійсності, а лише забороняє посилатися на *свідчення*

свідків. Однак у разі пожежі, повені, раптового захворювання або за інших надзвичайних обставин прийняття речі на зберігання може *підтверджуватись* свідченнями свідків (ч. 2 ст. 937 ЦК).

Укладення договору здійснюється в загальному порядку, встановленому для укладення цивільно–правових договорів, передбаченому ст. ст. 641–646 ЦК.

Права та обов'язки сторін. Обов'язки зберігача – ст. ст. 938, 940, ч. 1 ст. 942, ч. 1, 2 ст. 943, ст. ст. 944, 945, 949, 953 ЦК України.

Обов'язки поклажодавця – ч. 1 ст. 946, ст. 947, ч. 2 ст. 939, ст. 948, ст. 952 ЦК України.

Права сторін за договором зберігання кореспондують відповідним обов'язкам контрагента.

За невиконання або неналежне виконання сторонами умов договору передбачена *відповідальність сторін. Зберігач* відповідає за втрату (нестачу) або пошкодження речі, прийнятої на зберігання (ст. 950 ЦК). Загальним засобом цивільно–правової відповідальності зберігача є відшкодування збитків. Збитки, завдані поклажодавцеві втратою (нестачею) або пошкодженням речі, відшкодовуються зберігачем: 1) у разі втрати (нестачі) речі – у розмірі її вартості; 2) у разі пошкодження речі – у розмірі суми, на яку знизилася її вартість.

Поклажодавець несе відповідальність: 1) за збитки, заподіяні внаслідок того, що зберігання не відбулося (ч. 2 ст. 939 ЦК); 2) за збитки, заподіяні властивостями речі, переданої на зберігання (ст. 952 ЦК).

2. ДОГОВІР ЗБЕРІГАННЯ НА ТОВАРНОМУ СКЛАДІ. Різновидом договору зберігання є договір зберігання на товарному складі (складське зберігання). *Договір складського зберігання* – це договір, за яким товарний склад зобов'язується за плату зберігати товар, переданий йому поклажодавцем, і повернути цей товар у схоронності (ч. 1 ст. 957 ЦК).

Характеристика договору: двосторонній, консенсуальний, оплатний. Даний договір є публічним, якщо укладений складом загального користування (ч. 2 ст. 957 ЦК).

Сторонами у договорі складського зберігання є *зберігач*, яким виступає товарний склад та *поклажодавець*, яким виступає власник майна, що здається на зберігання.

Товарним складом згідно з ч. 1 ст. 956 ЦК є організація, яка зберігає товар та надає послуги, пов'язані зі зберіганням, на засадах підприємницької діяльності. Від поняття «товарний склад» слід відрізнити поняття «склад» та його похідні (наприклад – митний ліцензійний склад), який є приміщенням, що спеціально призначене для зберігання майна або використовується для такого зберігання).

Цивільний кодекс розрізняє *два види товарних складів*: 1) товарний склад; 2) товарний склад загального користування, який є професійним зберігачем.

Предметом договору складського зберігання є не будь-яка річ матеріального світу, а товар (продукція), який призначений для подальшої реалізації, а не для споживання.

Форма договору: письмова, яка вважається дотриманою, якщо прийняття товару на товарний склад посвідчене складськими документами (ч. 3 ст. 957 ЦК).

Цивільний кодекс встановлені такі *види складських документів*:

- складська квитанція, просте складське свідоцтво та подвійне складське свідоцтво.

Складська квитанція – це документ, який підтверджує факт прийняття товару на зберігання на товарному складі і містить основні відомості про товар.

Просте складське свідоцтво – це єдиний документ, виданий на пред'явника, що підтверджує передачу товару на зберігання. Це свідоцтво є цінним папером на пред'явника та має обов'язково містити встановлені реквізити.

Подвійне складське свідоцтво складається з двох частин – складського свідоцтва та заставного свідоцтва (варанта), які можуть бути як поєднані, так і відокремлені одне від одного.

Складське та заставне свідоцтво можуть передаватися разом або окремо за *передавальними написами* (ст. 964 ЦК) – це індосамент, що засвідчує перехід прав за ними до іншої особи.

Товарний склад видає товар володільцеві складського та заставного свідоцтва (подвійного складського свідоцтва) лише в обмін на обидва свідоцтва разом.

Володільець складського та заставного свідоцтва має право вимагати видачі товару частинами. При цьому в обмін на первісні свідоцтва йому видають нові свідоцтва на товари, що залишилися на складі.

Володільцеві складського свідоцтва, який не має заставного свідоцтва, але сплатив суму боргу за ним, склад видає товар лише в обмін на складське свідоцтво та за умов надання разом із ним квитанції про сплату всієї суми боргу за заставним свідоцтвом. Товарний склад, що видав товар володільцеві складського свідоцтва, який не має заставного свідоцтва та не сплатив суму боргу за ним, відповідає перед володільцем заставного свідоцтва за платіж усієї суми, зазначеної за ним.

3. СПЕЦІАЛЬНІ ВИДИ ЗБЕРІГАННЯ.

3. 1. Зберігання речі у ломбарді. Зберігання як послуга, що надається ломбардами, не є основним видом їхньої діяльності. Дії зі зберігання речей належать до супутніх ломбардних послуг, а головна функція ломбарду – надання грошових кредитів під заставу майна на умовах. Зберігання речі у ломбарді має характер двостороннього та оплатного зобов'язання.

Сторонами у договорі зберігання речі у ломбарді є:

1) *професійний зберігач* – ломбард, фінансова установа, виключним видом діяльності якої є надання на власний ризик фінансових кредитів фізичним особам за рахунок власних або залучених коштів, під заставу майна на визначений строк і під процент та надання супутніх послуг;

2) *поклажодавець* – лише фізична особа.

Форма договору зберігання у ломбарді письмова, оформляється видачею поклажодавцю іменної квитанції (ч. 1 ст. 967 ЦК).

Істотною умовою договору зберігання у ломбарді є *річ* та *ціна*, яка визначається за домовленістю сторін (ч. 2 ст. 967 ЦК).

Певною специфікою наділені права й обов'язки сторін. Так, *зберігач* (ломбард) зобов'язаний страхувати за свій рахунок на користь поклажодавця прийняту на зберігання речі, виходячи із повної суми їх оцінки (ч. 3 ст. 967 ЦК). У разі, коли поклажодавець не виконає свого обов'язку забрати річ, ломбард зобов'язаний впродовж трьох місяців від дня закінчення строку договору зберігати її. Після цього ломбард має право продати цю річ у порядку, визначеному законом. Із суми виторгу, одержаної ломбардом від продажу речі, вираховується плата за зберігання та інші платежі, що належить зробити зберігачу. Залишок суми виторгу повертається поклажодавцю.

3. 2. Зберігання цінностей у банку. Договір зберігання цінностей у банку є двостороннім, оплатним та має публічний характер.

Сторонами цього договору є: 1) *професійний зберігач*, тобто банк; 2) *поклажодавець* – фізична або юридична особа.

Предметом цього договору є лише документи, цінні папери дорогоцінні метали, каміння, інші коштовності та цінності (ч. 1 ст. 969 ЦК).

Форма договору зберігання цінностей у банку письмова, а факт його укладення засвідчується видачею банком поклажодавцеві іменного документа, пред'явлення якого є підставою для повернення цінностей (ч. 3 ст. 969 ЦК).

Окремими різновидами договору зберігання цінностей у банку є: 1) договір про надання індивідуального банківського сейфа, що охороняється банком; 2) договір про надання індивідуального банківського сейфа, що не охороняється банком (ст.ст. 970-971 ЦК).

3. 3. Зберігання речей у камерах схову організацій, підприємств транспорту. Договір зберігання речей у камерах схову організацій, підприємств транспорту є **публічним**, оскільки камери схову загального користування, що перебувають у віданні організацій, підприємств транспорту, зобов'язані приймати на зберігання речі пасажирів та інших осіб незалежно від наявності у них проїзних документів (ч. 1 ст. 972 ЦК).

Сторонами цього договору є: 1) *професійний зберігач*, тобто організація, підприємство транспорту; 2) *поклажодавець* – лише фізична особа.

Укладення договору та факт прийняття речі на зберігання до камери схову підтверджується видачею поклажодавцю квитанції або номерного жетона (ч. 2 ст. 972 ЦК). У разі втрати квитанції або номерного жетона річ, здана до камери схову, видається поклажедавцеві після надання доказів належності йому цієї речі (ч. 5 ст. 972 ЦК).

Камери схову зобов'язані зберігати річ протягом певного строку, який встановлюється правилами, що видаються відповідно до транспортних кодексів (статутів), або за домовленістю сторін. Якщо поклажодавець не забрав річ у встановлені строки, камера схову зобов'язана зберігати її протягом трьох місяців. Зі спливом цього строку річ може бути продана у порядку встановленому законом (ч. 4 ст. 972 ЦК).

У разі втрати, нестачі або пошкодження речі, зданої до камери схову, заповдіяні поклажодавцю збитки відшкодовуються протягом доби з моменту пред'явлення вимоги про їх відшкодування у розмірі суми оцінки речі, здійсненої сторонами при передачі їх на зберігання (ч. 3 ст. 972 ЦК).

Різновидом договору зберігання речей у камерах схову організацій, підприємств транспорту є договір про зберігання речей в автоматизованих камерах схову. Цей договір має змішаний характер, оскільки до нього слід застосовувати положення про майновий найм (оренду) (ч. 6 ст. 972 ЦК).

3. 4. Зберігання речі у гардеробі організації. Договір зберігання речі у гардеробі організації є двостороннім і, як правило, безоплатним. Особливості договору зберігання речей у гардеробі організації:

1) місцем зберігання є гардероб організації, під яким слід розуміти спеціально відведене та обладнане місце (частину приміщення) організації для зберігання верхнього одягу, головних уборів та інших речей відвідувачів і працівників організації;

2) суб'єктний склад договору має ту особливість, що на стороні зберігача виступає організація, яка має у своєму підпорядкуванні відповідний гардероб (ч. 1 ст. 973 ЦК);

3) об'єктом за цим договором, як правило, є верхній одяг, головні убори, взуття, валізи (сумки), портфелі, кейси, інша ручна поклажа;

4) зберігач речі зданої до гардеробу, незалежно від того, чи здійснюється зберігання за плату, чи безоплатно, зобов'язаний вжити всіх заходів щодо забезпечення схоронності речі;

5) на підтвердження укладення договору зберігання речі у гардеробі організації та факту її передачі поклажелавцю видається номерок, жетон або інший легітимаційний знак;

6) правила зберігання речей у гардеробах поширюються і на спеціально відведені місця для зберігання верхнього одягу, головних уборів у закладах охорони здоров'я та інших закладах (ч. 2 ст. 973 ЦК).

3. 5. Зберігання речей пасажира під час його перевезення. Договір зберігання речей пасажира під час його перевезення є консенсуальним, двостороннім, публічним, а також змішаним, оскільки застосовується разом із договором перевезення пасажира та багажу.

Сторонами цього договору є, з одного боку, зберігач, тобто власник відповідного транспортного засобу (літака, судна, потяга, рейсового автобуса, таксі тощо), з іншого – поклажодавець, тобто пасажир.

Предметом цього договору може бути валіза (сумка), особисті речі пасажира (крім дорогоцінностей та грошей), які під час його перевезення мають перебувати у спеціально відведених для цього місцях (багажних відділеннях) (ст. 974 ЦК).

Укладення цього договору та факт передачі речі зберігачеві може посвідчуватися відповідними квитанціями чи іншими документами.

3. 6. Зберігання речей у готелі. Сторонами договору зберігання речей у готелі є: 1) зберігач, яким виступає готель (це підприємство будь-якої організаційно-правової форми власності, яке надає готельні послуги); 2) поклажодавець, яким виступає будь-яка фізична особа, яка уклала договір на проживання в готелі.

Предметом цього договору можуть бути речі, що внесені до готелю особою, яка проживає у ньому. Річ вважається такою, що внесена до готелю, якщо вона передана працівникам готелю або знаходиться у відведеному для особи приміщенні без пред'явлення її працівникам готелю (ч. 1 ст. 975 ЦК). Гроші, інші цінності (цінні папери, коштовності) є об'єктом цього договору лише за умови, що вони були окремо передані готелю на зберігання (ч. 2 ст. 975 ЦК).

Особливістю договору зберігання речей у готелі є те, що на особу покладається обов'язок негайно повідомити готель про втрату або пошкодження речі. У разі, якщо до закінчення строку проживання особа не пред'явила своєї вимоги до готелю чи іншої організації, то вважається, що її речі не були втрачені чи пошкоджені (ч. 3 ст. 975 ЦК).

Відповідно до ч. 4 ст. 975 ЦК положення про зберігання речей у готелі поширюється на зберігання речей фізичних осіб у гуртожитках, мотелях, будинках відпочинку, пансіонатах, санаторіях та інших організаціях, у приміщеннях яких особа тимчасово проживає.

3. 7. Зберігання речей, що є предметом спору (секвестр). Закон виділяє два види зберігання речей, що є предметом спору: а) договірний; б) судовий.

За договірним зберіганням речей, що є предметом спору, дві або більше осіб, між якими виник спір про право на річ, можуть передати цю річ третій особі, яка бере на себе обов'язок після вирішення спору повернути річ особі, визначеній за рішенням суду або за погодженням усіх осіб, між якими є спір (ч. 1 ст. 976 ЦК).

За судовим зберіганням речей, що є предметом спору, річ, яка є предметом спору, може бути передана за рішенням суду на зберігання особі, призначеній судом, або особі, визначеній за домовленістю осіб, між якими є спір (ч. 2 ст. 976 ЦК). Судовий вид зберігання речей, що є предметом спору передбачає право зберігача на одержання плати за рахунок сторін, між якими є спір.

Судовий секвестр може мати місце: при арешті майна, при поділі спільного майна подружжя, при поділі спільної власності, при поділі майна господарського товариства тощо.

Особливості зберігання речей, що є предметом спору:

- 1) предметом договору секвестру може бути як рухома, так і нерухома річ;
- 2) обов'язкова згода особи, якій передається річ на зберігання, на набуття статусу зберігача.

3. 8. Зберігання автотранспортних засобів. Договір зберігання автотранспортних засобів є двостороннім, оплатним та має публічний характер, коли зберігання автотранспортних засобів здійснюється суб'єктом підприємницької діяльності (ч. 1 ст. 977 ЦК).

Сторонами є, з одного боку – *зберігач*, тобто суб'єкт підприємницької діяльності, який надає послуги зі зберігання автотранспортних засобів і якому належить автостоянка, з іншого – *поклажодавець*, тобто фізична чи юридична особа, споживач послуг.

Форма договору є *письмовою*, а факт його укладення та прийняття автотранспортного засобу на зберігання посвідчується квитанцією (номером, жетоном).

Особливістю договору зберігання транспортного засобу в боксах та гаражах, на спеціальних автостоянках є те, що зберігач зобов'язується не допускати проникнення у них сторонніх осіб і видавати транспортний засіб за першою вимогою поклажодавця.

Договір зберігання транспортного засобу поширюється також на відносини між гаражно-будівельним чи гаражним кооперативом та їх членами, якщо інше не встановлено законом або статутом кооперативу.

3. 9. Договір охорони. Спеціальним різновидом договору зберігання, який виділяє ЦК, є *договір охорони* (ст. 978 ЦК). Договір охорони є *двостороннім, оплатним та консенсуальним*.

Договір охорони поділяється **на два основних підвиди**: 1) договір охорони майна; 2) договір охорони особи (сек'юриті).

Особливістю цього договору є те, що його суб'єктом є не зберігач, а **охоронець**, яким виступає *суб'єкт підприємницької діяльності*. Інша сторона в договорі – це володілець майна, що є об'єктом охорони, або **особа**, яка охороняється.

Охоронець зобов'язується забезпечувати недоторканність особи чи майна, які охороняються. Володілець майна або особа, яку охороняють зобов'язані виконувати передбачені договором правила особистої та майнової безпеки і щомісячно сплачувати охоронцю встановлену плату.

✓ ЗАВДАННЯ ДЛЯ СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ:

1. Загальний договір зберігання: загальна характеристика.
2. Договір зберігання на товарному складі: поняття, види, особливості.
3. Спеціальні види зберігання: загальна характеристика.

✍ ПИТАННЯ ДО САМОКОНТРОЛЮ:

1. Види договору зберігання.
2. Відповідальність зберігача за договором зберігання.
3. Договір охорони майна.
4. Договір зберігання транспортного засобу.
5. Характеристика договору зберігання.
7. Зберігання майна у ломбарді.
8. Зберігання цінностей у банку, в індивідуальному банківському сейфі.
9. Особливості зберігання майна в готелях, гуртожитках, гардеробах.

✓ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ:

1. Договір зберігання – це договір, за яким:

- а) одна сторона (зберігач) зобов'язується зберігати річ, яка передана їй другою стороною (поклажодавцем), і повернути її поклажодавцеві у схоронності;
- б) особа, що здійснює зберігання на засадах підприємницької діяльності зобов'язується зберігати річ, яка передана їй другою стороною (поклажодавцем), і повернути її поклажодавцеві у схоронності;
- в) товарний склад зобов'язується за плату зберігати товар, переданий йому поклажодавцем, і повернути цей товар у схоронності.

2. Сторонами договору зберігання є:

- а) замовник і виконавець;
- б) принципал і агент;
- в) зберігач і поклажодавець.

3. У договорі зберігання, де зберігачем виступає як професійний зберігач, у разі відмови поклажодавця передати річ зберігач:

- а) має право вимагати відшкодування збитків, завданих йому у зв'язку з тим, що зберігання не відбулося;

- б) не має права вимагати передання речі на зберігання;
- в) зобов'язаний витребувати річ на виконання досягнутих домовленостей.

4. Товарним складом є:

- а) пристосоване приміщення для зберігання товару в цілях його збереження;
- б) підприємець, який здійснює зберігання на відплатних засадах;
- в) організація, яка зберігає товар та надає послуги, пов'язані зі зберіганням, на засадах підприємницької діяльності.

5. Професійний зберігач відповідає за втрату (нестачу) або пошкодження речі, якщо не доведе, що це сталося внаслідок:

- а) непереборної сили;
- б) через такі властивості речі, про які зберігач, приймаючи її на зберігання, не знав і не міг знати;
- в) умислу чи грубої необережності поклажодавця.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України. Прийнятий Верховною Радою України 16 січня 2003 р. № 435-IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Господарський кодекс України. Прийнятий Верховною Радою України 16 січня 2003 р. № 436-IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
3. Про охоронну діяльність: Закон України від 22 березня 2012 року № 4616-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4616-17#Text>
4. Правила зберігання транспортних засобів на автостоянках Затв. Постановою Кабінету Міністрів України 22 січня 1996 р. №115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/115-96>
5. Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва Закон України від 23 грудня 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2286-15>
6. Цивільне право України: підручник [Текст] : в 2 т. Т. 2 / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 428 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua>

7. Цивільне право України: підручник. У 2-х частинах / За ред. проф. Р.Б. Шишки. Ч. 2. Особлива. 2-е вид., перероб. і доп. Київ: Видавництво Ліра-К, 2018. 996 с. URL:<https://lira-k.com.ua/preview/12445.pdf>

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ:

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/>
2. Наукова бібліотека СНУ ім. В. Даля: URL:<https://library.snu.edu.ua>
3. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>
4. Офіційний сайт Європейського Суду з прав людини. URL: <https://echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>

ЛЕКЦІЯ № 3.

ТЕМА: ДОГОВІР СТРАХУВАННЯ /2 години/

Мета лекції:

- **освітня:** набуття теоретичних знань та практичних навичок застосування положень щодо страхування;
- **розвиваюча:** розвивати правові знання, уміння аналізувати нормативно-правові акти та інші документи, виробляти навички самостійного аналізу цивільно-правових норм, вміння застосовувати отримані знання при оцінюванні конкретної ситуації;
- **практична:** виховання високої правосвідомості, формування стимулів правомірної поведінки.

Міжпредметні зв'язки: конституційне право, теорія держави та права, міжнародне приватне право, цивільне процесуальне право, адвокатура та нотаріат.

ТЗН: комп'ютерна презентація (мова: українська, англійська).

ПЛАН:

- 1. ФОРМИ І ВИДИ СТРАХУВАННЯ.**
- 2. СПІВСТРАХУВАННЯ, ПЕРЕСТРАХУВАННЯ.**
- 3. ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВОРУ СТРАХУВАННЯ.**
- 4. ПРАВА ТА ОBOB'ЯЗКИ СТОРІН У ДОГОВОРІ СТРАХУВАННЯ.**
- 5. ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРУ СТРАХУВАННЯ.**

✓ **КЛЮЧОВІ СЛОВА:** *страхування, добровільне та загальнообов'язкове страхування, майнове страхування, особисте страхування, страхове поле, страхувальник, страховик, вигодонабувач, страховий ризик, страховий поліс, страховий тариф, страховий платіж, страхова виплата, співстрахування, перестрахування, страхові агенти, страхові брокери.*

1. ФОРМИ І ВИДИ СТРАХУВАННЯ. Відносини страхування регламентуються ЦК України (ст. 979-999), Законом України «Про страхування» та іншими нормативно-правових актів, які регулюють страхову діяльність.

Страхування - це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів (ст. 1 Закону України «Про страхування»).

Страхові правовідносини мають низку специфічних понять і термінів, які характеризують взаємовідносини їх учасників. Наприклад, *страховий ризик* - це ймовірність настання певної події, у зв'язку з якою проводиться страхування.

Страховий випадок - подія, передбачена договором страхування або законодавством, яка відбулася і з настанням якої виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхової суми (страхового відшкодування) страхувальнику, застрахованій або іншій третій особі. *Страхова сума* - грошова сума, в межах якої страховик відповідно до умов договору страхування зобов'язаний здійснити виплату при настанні страхового випадку. *Страхова виплата* - грошова сума, яка виплачується страховиком відповідно до умов договору страхування при настанні страхового випадку. *Страхове відшкодування* - страхова виплата, яка здійснюється страховиком у межах страхової суми за договорами майнового страхування і страхування відповідальності при настанні страхового випадку. *Франшиза* - частина збитків, що не відшкодовується страховиком згідно з договором страхування. *Страховий платіж* (страховий внесок, страхова премія) - плата за страхування, яку страхувальник зобов'язаний внести страховику згідно з договором страхування.

Форми і види страхування. За формою проведення страхування поділяють на *обов'язкове* і *добровільне*. Добровільне страхування - це страхування, що здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком. Згідно зі ст. 6 Закону України «Про страхування» видами добровільного страхування можуть бути: - страхування життя; - страхування від нещасних випадків; - медичне страхування (безперервне страхування здоров'я); - страхування здоров'я на випадок хвороби; - страхування залізничного транспорту; - страхування наземного транспорту (крім залізничного); - страхування повітряного транспорту; - страхування водного транспорту; - страхування вантажів та багажу (вантажобагажу); - страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ; - страхування майна; - інші види добровільного страхування.

Обов'язкове страхування ґрунтується на засадах імперативності, виникає на основі закону незалежно від волі учасників страхових правовідносин, їх фінансових можливостей. У ст. 7 Закону України «Про страхування» наведено перелік видів обов'язкового страхування, які здійснюються (або мають здійснюватися) в

Україні, і встановлено, що нові види обов'язкового страхування можуть бути введені лише шляхом внесення змін до цього Закону.

Страхування на підставі предмета страхової охорони поділяється на: 1) майнове страхування (предмет - майнові інтереси, пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням майном); 2) особисте страхування (предмет - майнові інтереси, пов'язані з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням); 3) страхування відповідальності (предмет - майнові інтереси, пов'язані з відшкодуванням шкоди, завданої страхувальником).

2. СПІВСТРАХУВАННЯ, ПЕРЕСТРАХУВАННЯ. *Співстрахування* - за згодою страхувальника предмет договору страхування може бути застрахований за одним договором страхування кількома страховиками (співстрахування) з визначенням прав та обов'язків кожного із страховиків. За погодженням між співстраховиками і страхувальником один із співстраховиків може представляти всіх інших співстраховиків у відносинах із страхувальником, залишаючись відповідальним перед ним у розмірах своєї частки (ст. 986 ЦК України).

Перестрахування - за договором перестрахування страховик, який уклав договір страхування, страхує в іншого страховика (перестраховика) ризик виконання частини своїх обов'язків перед страхувальником. Страховик, який уклав договір перестрахування, залишається відповідальним перед страхувальником у повному обсязі відповідно до договору страхування (ст. 987 ЦК України).

3. ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВОРУ СТРАХУВАННЯ. *За договором страхування* одна сторона (страховик) зобов'язується у разі настання певної події (страхового випадку) виплатити другій стороні (страхувальникові) або іншій особі, визначеній у договорі, грошову суму (страхову виплату), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору (ст. 979 ЦК України).

Характеристика договору: - двосторонній; - реальний, набуває чинності з моменту внесення першого страхового платежу, якщо інше не передбачено договором; - відплатний; - алеаторний (ризиковий).

Сторонами договору страхування є *страховик і страхувальник*. Учасниками

даного договору також є *застрахована особа, вигодонабувач, страховий агент і страховий брокер*.

Страховиком є особа, яка бере на себе ризик загибелі майна, пошкодження здоров'я чи смерті застрахованого і зобов'язана при настанні певних подій сплатити визначену суму страхувальнику чи іншій уповноваженій особі. Згідно зі ст. 2 Закону України «Про страхування» страховиками визнаються *фінансові установи*, які створені у формі акціонерних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю згідно із Законом України «Про господарські товариства» з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом, а також одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності.

Страхувальник - це особа (дієздатна фізична особа та юридична особа), яка страхує себе, своє майно чи третіх осіб та їх майно від настання певних подій.

Застрахована особа - це фізична особа, життя або здоров'я якої застраховані за договором особистого страхування або страхування відповідальності.

Вигодонабувачем є особа, на користь якої страхувальником укладений договір страхування.

Страховики можуть здійснювати страхову діяльність через страхових посередників: страхових брокерів і страхових агентів. *Страхові брокери* - юридичні особи або громадяни, які зареєстровані у встановленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності та здійснюють за винагороду посередницьку діяльність у страхуванні від свого імені на підставі брокерської угоди з особою, яка має потребу у страхуванні як страхувальник.

Страхові агенти - громадяни або юридичні особи, які діють від імені та за дорученням страховика і виконують частину його страхової діяльності, а саме: укладають договори страхування, одержують страхові платежі, виконують роботи, пов'язані зі здійсненням страхових виплат та страхових відшкодувань.

Істотними умовами договору страхування є предмет договору; страховий випадок; розмір грошової суми, в межах якої страховик зобов'язаний провести виплату у разі настання страхового випадку (страхова сума); розмір страхового платежу і строки його виплати; строк договору та інші умови, визначені актами

цивільного законодавства.

Згідно зі ст. 980 ЦК України *предметом договору* страхування можуть бути майнові інтереси, що не суперечать законодавству України, пов'язані з:

- життям, здоров'ям, працездатністю та додатковою пенсією страхувальника або застрахованої особи (особисте страхування);
- володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування);
- відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі (страхування відповідальності).

Договір страхування укладається в *письмовій формі* (ст. 981 ЦК України). У разі недодержання письмової форми такий договір є нікчемним. Договір страхування може укладатися шляхом видачі страховиком страхувальникові страхового свідоцтва (поліса, сертифіката), що є підтвердженням факту укладення договору.

Права та обов'язки сторін договору страхування визначаються чинним законодавством (ст. 988, 989 ЦК України та ст. 20, 21 Закону України «Про страхування») і договором, що укладається. Перелік обов'язків, передбачених законодавством, не є вичерпним, тому сторони за згодою можуть встановлювати й інші.

З метою стимулювання належного виконання даного зобов'язання страховику надано право відмовитися від здійснення страхової виплати у разі (ст. 991 ЦК України, ст. 26 Закону України «Про страхування»):

- 1) навмисних дій страхувальника або особи, на користь якої укладено договір страхування, якщо вони були спрямовані на настання страхового випадку, крім дій, пов'язаних із виконанням ними громадянського чи службового обов'язку, вчинених у стані необхідної оборони (без перевищення її меж), або щодо захисту майна, життя, здоров'я, честі, гідності та ділової репутації;
- 2) вчинення страхувальником або особою, на користь якої укладено договір страхування, умисного злочину, що призвів до страхового випадку;
- 3) подання страхувальником завідомо неправдивих відомостей про об'єкт

страхування або про факт настання страхового випадку;

4) одержання страхувальником повного відшкодування збитків за договором майнового страхування від особи, яка їх завдала;

5) несвоєчасного повідомлення страхувальником без поважних на те причин про настання страхового випадку або створення страховикові перешкод у визначенні обставин, характеру та розміру збитків;

б) наявності інших підстав, встановлених законом. Порядок укладення договору страхування підпорядковується загальному для всіх цивільно-правових договорів положенню, зазначеному в ч. 1 ст. 638 ЦК України: цивільно-правовий договір вважається укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору.

Згідно зі ст. 983 ЦК України та ст. 18 Закону України «Про страхування» договір страхування набирає чинності з моменту внесення першого страхового платежу, якщо інше не передбачено договором страхування.

Для укладання договору страхування страхувальник подає страховику письмову заяву за формою, встановленою страховиком, або іншим чином заявляє про свій намір укласти договір страхування. У заяві вказуються всі обставини, що мають суттєве значення для визначення страхового ризику. Страховик також має право запросити у страхувальника баланс або довідку про фінансовий стан, підтвержені аудитором (аудиторською фірмою).

Після досягнення згоди між сторонами за всіма істотними умовами договору, а також сплати страхувальником страхового внеску страховик оформлює страховий поліс. *Страховий поліс* - це документ, що видається страхувальнику і безпосередньо засвідчує факт страхування за договором або підтверджує умови обов'язкового страхування згідно з чинним законодавством та містить зобов'язання страховика виплатити страхувальникові у разі настання страхового випадку визначену умовами договору певну суму коштів (страхове відшкодування).

Згідно зі ст. 16 Закону України «Про страхування» договір страхування повинен містити інформацію, яка чітко визначена законом.

Умови договору страхування можуть бути встановлені не лише в єдиному

документі, підписаному сторонами, або в страховому полісі, а й у правилах страхування, які розробляються страховиком для кожного виду страхування окремо і підлягають державній реєстрації.

4. ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРУ СТРАХУВАННЯ. Згідно зі ст. 28 Закону України «Про страхування» дія договору страхування припиняється та втрачає чинність за згодою сторін, а також у разі:

- 1) закінчення строку дії даного договору;
- 2) виконання страховиком зобов'язань перед страхувальником у повному обсязі;
- 3) несплати страхувальником страхових платежів у встановлені договором строки; та інших випадках, передбачених законодавством України.

Відповідно до ч. 2 ст. 997 ЦК України як страховик, так і страхувальник можуть відмовитися від договору страхування. Так, якщо страхувальник прострочив внесення страхового платежу і не сплатив його протягом десяти робочих днів після пред'явлення страховиком письмової вимоги про сплату страхового платежу, страховик може відмовитися від договору страхування, якщо інше не встановлено договором.

Страхувальник або страховик зобов'язаний повідомити другу сторону про свій намір відмовитися від договору страхування не пізніше як за тридцять днів до припинення договору, якщо інше не встановлено договором.

Страховик не має права відмовитися від договору особистого страхування без згоди на це страхувальника, який не допускає порушення договору, якщо інше не встановлено договором або законом.

Якщо страхувальник відмовився від договору страхування (крім договору страхування життя), страховик повертає йому страхові платежі за період, що залишився до закінчення строку договору, з вирахуванням нормативних витрат на ведення справи, визначених при розрахунку страхового тарифу, та фактично здійснених страховиком страхових виплат.

Коли відмова страхувальника від договору обумовлена порушенням умов

договору страховиком, страховик повертає страхувальникові сплачені ним страхові платежі повністю.

Якщо страховик відмовився від договору страхування (крім договору страхування життя), страховик повертає страхувальникові сплачені ним страхові платежі повністю.

Коли відмова страховика від договору обумовлена невиконанням страхувальником умов договору страхування, страховик повертає страхувальникові страхові платежі за період, що залишився До закінчення строку договору, з вирахуванням нормативних витрат на ведення справи, визначених при розрахунку страхового тарифу, та фактично здійснених страхових виплат.

Наслідки відмови від договору страхування життя встановлюються законом.

Недійсність договору страхування. Договір страхування повинен відповідати загальним вимогам, додержання яких є необхідним для чинності правочину. Договір страхування є нікчемним або визнається недійсним у випадках, встановлених ЦК України.

Для оцінки дійсності договору страхування можна керуватися підставами для визнання правочинів недійсними, передбаченими ст. 215-236 ЦК України. Враховуючи ці норми, договір страхування буде вважатися недійсним у випадках:

- 1) невідповідності актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства;
- 2) фіктивного та удаваного характеру правочину;
- 3) укладення договору з недієздатною фізичною особою;
- 4) укладення договору під впливом помилки, обману тощо.

ЦК України (ст. 998) та ст. 29 Закону України «Про страхування» передбачають також особливі випадки визнання договору страхування недійсним. Договір страхування визнається судом недійсним, якщо:

- 1) його укладено після настання страхового випадку;

2) об'єктом договору страхування є майно, яке підлягає конфіскації на підставі судового вироку або рішення, що набуло законної сили.

✓ ЗАВДАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ:

1. Основні страхові поняття. Форми і види страхування.
2. Співстрахування, перестрахування.
3. Поняття та загальна характеристика договору страхування.
4. Права та обов'язки сторін у договорі страхування.
5. Припинення договору страхування.

✎ ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Дайте визначення поняття «страхування».
2. Назвіть види добровільного страхування.
3. Назвіть види обов'язкового страхування.
4. Які юридичні ознаки договору страхування?
5. З якого моменту договір страхування набуває чинності?
6. Які основні права та обов'язки страховика та страхувальника?
7. Назвіть підстави припинення договору страхування?

✓ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ:

1. Що таке страхова послуга?

- а) страховий поліс;
- б) процес укладання;
- в) продукт праці колективу страхової компанії, що задовольняє потребу страхувальника в безпеці в обмін на грошовий еквівалент у формі страхової премії.

2. Страховий агент є уповноваженою особою:

- а) страховика;
- б) страхувальника;
- в) брокера.

3. Страховий брокер є представником:

- а) генерального агента;
- б) страховика;
- в) сторони в договорі.

4. Хто регулює діяльність страхових агентів?

- а) страхові комісії;
- б) кабінет Міністрів;

в) міністерство фінансів.

5. Чим відрізняється страховий брокер від страхового агента?

- а) немає жодних відмінностей;
- б) кількістю працівників;
- в) брокер завжди представляє інтереси страхувальника.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України. Прийнятий Верховною Радою України 16 січня 2003 р. № 435-IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Господарський кодекс України. Прийнятий Верховною Радою України 16 січня 2003 р. № 436-IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
3. Про страхування : Закон України 18 листопада 2021 року № 1909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр>
4. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Закон України від 1.07.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1961-15#Text>
5. Цивільне право України: підручник [Текст] : в 2 т. Т. 2 / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 428 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua>
6. Цивільне право (особлива частина) : навч. посібник / за заг. ред. : Н.М. Процьків, В.М. Никифорака. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 304 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/>
7. Цивільне право України: підручник. У 2-х частинах / За ред. проф. Р.Б. Шишки. Ч. 2. Особлива. 2-е вид., перероб. і доп. Київ: Видавництво Ліра-К, 2018. 996 с. URL: <https://lira-k.com.ua/preview/12445.pdf>
8. Іваненко Л.М. Захист прав споживачів: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 495 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ:

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/>
2. Наукова бібліотека СНУ ім. В. Даля: URL: <https://library.snu.edu.ua>
3. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>
4. Офіційний сайт Європейського Суду з прав людини. URL: <https://echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>

ЛЕКЦІЯ № 4.

ТЕМА: ДОГОВІР ПОЗИКИ

/2 години/

Мета лекції:

- **освітня:** сприяти підвищенню кваліфікації фахівця-юриста на підставі поглибленого вивчення основних положень щодо договору позики, ознайомлення з судовою практикою та практики Європейського суду з прав людини, набуття навичок практичного застосування отриманих знань;
- **розвиваюча:** розвивати правові знання, вміння аналізувати нормативно-правові акти та інші документи, виробляти навички самостійного аналізу цивільно-правових норм, вміння застосовувати отримані знання при оцінюванні конкретної ситуації;
- **практична:** виховання високої правосвідомості, формування стимулів правомірної поведінки.

Міжпредметні зв'язки: конституційне право, теорія держави та права, міжнародне приватне право, цивільне процесуальне право, адвокатура та нотаріат.

ТЗН: комп'ютерна презентація (мова: українська, англійська).

ПЛАН:

1. ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ ПОЗИКИ.
2. ФОРМА ТА СТРОК ДІЇ ДОГОВОРУ ПОЗИКИ.
3. НАСЛІДКИ НЕПОВЕРНЕННЯ СУМИ ПОЗИКИ.
4. ОСПОРЮВАННЯ ДОГОВОРУ ПОЗИКИ.
5. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ПОЗИКОВОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ТА ЙОГО ПРИПИНЕННЯ.

✓ **КЛЮЧОВІ СЛОВА:** *позика, позикодавець, позичальник, безпроцентний договір, оспорювання договору позики, забезпечення виконання зобов'язання, новація боргу.*

1. ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ ПОЗИКИ. Згідно з положеннями ст. 1046 ЦК, за *договором позики одна сторона (позикодавець)* передає у власність другій стороні (позичальникові) грошові кошти або інші речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку саму суму грошових коштів (суму позики) або таку саму кількість речей того самого роду та такої самої якості.

Сторонами договору позики можуть бути як юридичні, так і фізичні особи. Позикодавцем може виступати лише власник відповідних грошових коштів чи речей, що визначені родовими ознаками, або ж особа, яка отримала такі повноваження відповідно до закону або договору (наприклад комісіонер за договором комісії – ст. 1011 ЦК). Гроші або речі, що позичаються, передаються у власність позичальнику, який повинен повернути позикодавцеві річ того самого роду та якості (а не ту саму річ, як за договором майнового найму). З огляду на це, *предметом договору позики можуть бути лише гроші або взаємозамінні й споживані речі, що мають єдині спільні властивості для всіх речей цього виду (вони вимірюються вагою, числом, мірою і не виділяються за індивідуальними ознаками – наприклад, тисяча гривень, тонна цукру, тощо).* Повернення таких речей, на підміну під бартеру (ст. 715 ЦК), не може розглядатися як форма розрахунків за товари, роботи чи послуги. В той же час, повернення грошей

замість інших речей і навпаки в договорі позики передбачити не можна, оскільки у такому разі матимуть місце вже фактичні правовідносини купівлі-продажу.

Саме через заміність й поживність предмета договору позики, зобов'язання, що випливають з цього договору, завжди є можливими для виконання, тому навіть випадкова загибель речей, отриманих у позику, не припиняє зобов'язання. Позичальник одержує речі у власність, внаслідок чого, відповідно до положень ст. 323 ЦК, несе ризик їх випадкового знищення та випадкового пошкодження (псування).

Характеристика договору: *реальний, односторонній*. Може бути *оплатним або безоплатним*. За ч. 1 ст. 1048 ЦК позикодавець має право на одержання від позичальника процентів від суми позики, якщо інше не встановлено договором або законом.

2. ФОРМА ТА СТРОК ДІЇ ДОГОВОРУ. Згідно з положеннями ч. 1 ст. 1047 ЦК, договір позики може бути укладено як в *усній*, так і в *письмовій формі*. Остання є необхідною у разі, якщо сума позики не менше ніж у десять разів перевищує встановлений законом розмір неоподаткованого мінімуму доходу громадян, а також незалежно від суми позики у разі, якщо позикодавцем є юридична особа.

Письмова форма договору позики може бути надана як шляхом складання єдиного документа, який підписується сторонами договору, так і іншими способами, що передбачені у ст. 207 ЦК. Крім того, ч. 2 ст. 1047 ЦК встановлює можливість спеціального спрощеного оформлення позики через подання розписки позичальника або іншого документа, який посвідчує передання останньому позикодавцем визначеної грошової суми чи визначеної кількості речей (до таких документів можна віднести також і обмін листами чи телеграмами, підписаними стороною, яка їх надсилає, тощо).

Недодержання сторонами договору позики вимог закону щодо обов'язкової письмової форми договору не тягне за собою визнання його недійсним – у

такому разі діє загальне правило, передбачене ч. 1 ст. 218 ЦК щодо позбавлення сторін (у разі виникнення спору) права посилатися на показання свідків для підтвердження як самого факту укладення договору позики, так і суми, переданої в борг.

Нотаріальна форма хоч і не є обов'язковою для цього договору, але може бути йому надана за згодою сторін.

Відповідно до чинного законодавства, договір позики може бути як строковим, так і безстроковим. Якщо строк повернення грошових коштів чи інших речей, наданих у позику, не вказано або ж визначено моментом витребування, позикодавець має право вимагати (а позичальник – право повернути) позику в будь-який час. При цьому, якщо інше не встановлено у договорі, позика, згідно з положеннями ст. 1049 ЦК, має бути повернута позичальником протягом тридцяти днів від дня пред'явлення позикодавцем відповідної вимоги.

Форма пред'явлення вимоги про повернення позики залежить, насамперед, від того, яка форма договору позики має бути за законом. Проте, якщо договір позики було укладено в усній формі, то позикодавець має право пред'явити вимогу про повернення позики у письмовій формі, а враховуючи те, що в разі виникнення в майбутньому спору щодо виконання договору позики факт пред'явлення вимоги про повернення боргу має надзвичайно важливе значення, то доцільніше відсилати таку вимогу рекомендованим листом або ж листом з повідомленням про його вручення.

Як уже було зазначено, якщо безоплатність договору позики не встановлено договором або законом, позикодавець має право на одержання від позичальника процентів на суму позики в розмірах і порядку, передбачених у договорі. Якщо ж у договорі не міститься умови про розмір процентів, то, відповідно до ч. 1 ст. 1048 ЦК, їх розмір визначається на рівні облікової ставки, що встановлюється Національним банком України.

Розмір договірних процентів, якщо його встановлюють сторони договору, цивільним законодавством не обмежується. Проте вони не повинні бути надто

завищеними – адже у такому випадку існує ймовірність визнання договору недійсним як такого, що укладений на вкрай не вигідних умовах під впливом тяжкої обставини (ст. 233 ЦК). У такому разі позикодавець, який скористався тяжкою обставиною позичальника, зобов'язаний відшкодувати останньому збитки й моральну шкоду, що були завдані позичальнику в зв'язку з вчиненням цього правочину.

Під порядком одержання процентів мається на увазі періодичність їх сплати позичальником, а також форма їх виплати – готівкова чи безготівкова. У договорі може бути передбачено як певну періодичність сплати процентів (щомісячну, піврічну, річну тощо), так і одноразову їх виплату. Якщо ж у договорі позики немає умови щодо певної періодичності виплати процентів, то їх сплачують щомісяця до дня повернення суми позики.

Положення ч. 2 ст. 1048 ЦК допускають можливість укладення і безоплатного договору позики. Зокрема, договір позики передбачається безпроцентним, якщо: - договір укладено між фізичними особами на суму, яка не перевищує п'ятдесятикратного розміру неоподаткованого мінімуму доходів громадян, за умови, що укладення такого договору не пов'язане зі здійсненням підприємницької діяльності хоча б однією із сторін; - за договором позичальникові передаються речі, визначені родовими ознаками; - безоплатність договору позики прямо встановлено у договорі або у законі.

Встановлений у ст. 1046 ЦК обов'язок позичальника щодо повернення суми позики, наданої йому позикодавцем (а за сплатним договором позики ще й сплати процентів), деталізується у положеннях ст. 1049 ЦК. В останній, зокрема, визначено строк, порядок і момент повернення позики.

Визначаючи порядок виконання зобов'язання позичальника з повернення суми позики, в договорі можливо передбачити розрахунки в готівковій чи безготівковій формі (якщо предметом договору є грошові кошти), місце повернення позики, а також інші особливі умови повернення боргу (наприклад, повернення позики не безпосередньо позичальнику, а третім особам).

Повернення безпроцентної позики та позики, що надається під проценти, має певну специфіку. Відповідно до ч. 2 ст. 1049 ЦК, якщо інше не передбачено у договорі позики, суму безпроцентної позики позичальник може повернути достроково. Суму ж позики, наданої під проценти, може бути повернуто достроково лише за згодою позикодавця. Проте формулювання цього положення ЦК залишає сторонам право передбачити й у договорі процентної позики можливість дострокового повернення боргу.

За частиною 3 ст. 1049 ЦК, позика вважається повернутою в момент передачі позикодавцеві речей, визначених родовими ознаками, або зарахування грошової суми, що позичалася, на банківський рахунок позикодавця.

3. НАСЛІДКИ НЕПОВЕРНЕННЯ СУМИ ПОЗИКИ. Відповідно до ст. 1050 ЦК, настання тих чи інших наслідків у разі неповернення позичальником суми позики, залежить від того, що було предметом договору. Наприклад, якщо предметом позики виступали грошові кошти, то застосовуються правила ст. 625 ЦК, згідно з положеннями якої боржник не звільняється від відповідальності за неможливість виконання ним грошового зобов'язання. Позичальник, який своєчасно не повернув суму позики, на вимогу позикодавця зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлено законом чи договором. Отже, загальна сума грошових коштів, які підлягають поверненню у разі порушення позичальником своїх зобов'язань щодо повернення грошей, отриманих у позику, складатиметься з: - суми позики; - процентів, нарахованих відповідно до умов договору позики за період користування позиковими коштами (якщо договір позики сплатний); - процентів, нарахованих за порушення строку повернення позичених сум за період з моменту, коли сума позики підлягала поверненню відповідно до умов договору, до дня її фактичного повернення позикодавцю.

Якщо предметом договору позики є речі, визначені родовими ознаками, позичальник, який прострочив виконання свого зобов'язання, незалежно від того, процентною чи безпроцентною була така позика, повинен сплатити неустойку

відповідно до статей 549 – 552 ЦК, яка нараховується від дня, коли речі мали бути повернуті, до дня їх фактичного повернення позикодавцеві, незалежно від наявності в останнього збитків, завданих невиконанням чи неналежним виконанням зобов'язання позичальником. Сплата неустойки не звільняє позичальника від виконання свого обов'язку в натурі.

Якщо договором позики передбачено повернення частинами (з розстроченням), то при порушенні позичальником строку, встановленого для повернення чергової частини позики, згідно з положеннями ч. 2 ст. 1050 ЦК, позикодавець має право вимагати дострокового повернення залишкової суми позики разом з процентами, що належать йому відповідно до ст. 1048 ЦК.

4. ОСПОРЮВАННЯ ДОГОВОРУ ПОЗИКИ. Особливістю, що притаманна серед усіх цивільно-правових договорів лише договору позики, є нормативне закріплена процедура його оспорювання позичальником шляхом визнання договору безгрошовим (ст. 1051 ЦК). Оскільки позикове зобов'язання ґрунтується на факті передачі позикодавцем позичальнику певної суми грошей або речей, то якщо буде доведено, що зазначені гроші чи речі не було передано насправді, відпадає і підстава зобов'язання, тобто договір вважатиметься *неукладеним*.

Відповідно до положень ст. 1051 ЦК, позичальник має право оспорювати договір позики (не заперечуючи у відповідних випадках того, що його дійсно було укладено), посилаючись на те, що грошові кошти або речі насправді він не одержав від позикодавця або одержав у меншій кількості, ніж зазначено в договорі. Отже, сам лише факт підписання сторонами тексту договору, без передачі грошей або речей, не створює для майбутнього позичальника обов'язку повернути обумовлену в договорі суму грошей чи певну кількість речей, визначених родовими ознаками.

Спеціальною нормою щодо норми ст. 218 ЦК, яка встановлює правові наслідки недодержання законодавчої вимоги щодо письмової форми правочину, є положення абз. 2 ст. 1051 ЦК, згідно з яким рішення суду не може ґрунтуватися на свідченнях свідків для підтвердження того, що гроші або речі насправді

не було одержано позичальником від позикодавця (або було одержано в меншій кількості, ніж зазначено в договорі), якщо договір позики має бути укладено в письмовій формі.

Виняток з цього правила становлять випадки, якщо договір було укладено під впливом обману, насильства, зловмисної домовленості представника позичальника з позикодавцем або під впливом тяжкої обставини – у такому разі положення ст. 1051 ЦК щодо неможливості ґрунтування судового рішення на свідченнях свідків не застосовується.

На практиці найчастіше зустрічаються спори про безгрошовість позики саме коли договір позики укладено в письмовій формі – адже у такому разі в позикодавця є на руках розписка позичальника чи інший документ, в якому він визнає факт отримання предмета позики. Між тим, може виявитися, що цей документ було видано раніше дійсного одержання суми позики (в очікуванні такої передачі), тоді як в дійсності таку суму насправді не було отримано (чи було отримано неповністю).

При укладенні ж договорів позики в усній формі, їх оспорювання за безгрошовістю взагалі не передбачає виникнення ускладнень – адже позикодавець, який бажає витребувати у позичальника суму позики, має (як і будь-який позивач) довести правомірність своїх позовних вимог. Не маючи розписки позичальника, позикодавець змушений так чи інакше встановити факт передачі суми позики, а оскільки цього не було, то й довести у даному випадку це неможливо (звісно, якщо не брати до уваги підробку документів, неправдиві свідчення свідків тощо).

5. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ПОЗИКОВОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ТА ЙОГО ПРИПИНЕННЯ. Позикові відносини передбачають певну впевненість позикодавця у тому, що позичальник виконає всі зобов'язання, пов'язані з укладенням даного правочину. З огляду на це, позикодавець може вимагати забезпечення договору позики (наприклад, порукою, банківською гарантією, неустойкою). Проте на практиці найчастіше забезпечення виконання позичальником зобов'язання за договором позики

здійснюється шляхом укладення сторонами договору застави певного майна чи майнових прав. У такому разі майно, яке є забезпеченням договору, або передається до повернення суми позики позикодавцю, або ж залишається в розпорядженні позичальника, але з певними обмеженнями щодо права розпорядження цим майном. Право застави за договором позики виникає тільки після фактичного одержання суми позики позикодавцем.

За домовленістю сторін борг, що виник із договорів купівлі-продажу, найму майна або з іншої підстави, може бути замінений позиковим зобов'язанням (*новація боргу*).

Заміна боргу позиковим зобов'язанням провадиться з додержанням вимог про новацію і здійснюється у формі, встановленій для договору позики (ст. 1047 ЦК України).

✓ ЗАВДАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ:

1. Поняття та особливості договору позики.
2. Форма та строки дії договору позики.
3. Наслідки неповернення суми позики.
4. Оспорювання договору позики.
5. Забезпечення виконання позикового зобов'язання та його припинення.

✍ ПИТАННЯ ДО САМОКОНТРОЛЮ:

1. Договір позики: поняття та характеристика.
2. Особливості та значення договору позики.
3. Форма, зміст, порядок укладення договору позики.
4. Виконання договору позики.
5. Підстави та порядок оспорювання договору позики.

✓ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ:

1. За договором позики грошові кошти або інші речі, визначені родовими ознаками, передаються позикодавцем позичальникові:

- а) у власність;
- б) у користування;
- в) на зберігання.

2. Договір позики є:

- а) одностороннім, консенсуальним;

- б) двостороннім, консенсуальним;
- в) одностороннім, реальним.

3. Якщо інше не передбачено договором позики, проценти виплачуються до дня повернення позики:

- а) щомісяця;
- б) щокварталу;
- в) щороку.

4. Якщо строк позики визначений моментом пред'явлення вимоги, то позика має бути повернена позичальником протягом якого строку від дня пред'явлення вимоги про це, якщо інше не встановлено договором:

- а) 7 днів;
- б) 14 днів;
- в) 30 днів.

5. На підтвердження укладення договору позики може бути представлено:

- а) розписку позичальника;
- б) розписку позикодавця;
- в) паспорт позичальника.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України. Прийнятий Верховною Радою України 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 року № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>
3. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>
4. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21 червня 2018 року № 2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>
5. Про фінансові послуги та фінансові компанії: Закон України від 14 грудня 2021 року № 1953-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#n1134>
6. Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.04.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-96#Text>

7. Цивільне право (особлива частина) : навч. Посібник / за заг. Ред. : Н.М. Процьків, В.М. Никифорака. Чернівці : Чернівец. Нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 304 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/>

8. Цивільне право України: підручник. У 2-х частинах / За ред. Проф. Р.Б. Шишки. Ч. 2. Особлива. 2-е вид., перероб. І доп. Київ: Видавництво Ліра-К, 2018. 996 с. URL:<https://lira-k.com.ua/preview/12445.pdf>

9. Проблеми правового регулювання договірних відносин суб'єктів господарювання: монографія / В. М. Адам та ін.; за заг. Ред. М. С. Долинської. Львів: ТОВ «Галицька видавнича спілка», 2019. 247 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ:

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/>

2. Наукова бібліотека СНУ ім. В. Даля: URL:<https://library.snu.edu.ua>

3. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>

4. Офіційний сайт Європейського Суду з прав людини. URL: <https://echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>

ЛЕКЦІЯ № 5.

ТЕМА: КРЕДИТНИЙ ДОГОВІР. ДОГОВІР БАНКІВСЬКОГО РАХУНКУ. ДОГОВІР БАНКІВСЬКОГО ВКЛАДУ. ДОГОВІР ФАКТОРИНГУ

/2 години/

Мета лекції:

- **освітня:** набуття компетентностей щодо поняття, значення та істотних умов кредитного договору, договору банківського рахунку та банківського вкладу, договору факторингу; з'ясування правового становища сторін в

договорах та особливостей договорів банківського вкладу та договору факторингу;

розвиваюча: розвивати правові знання, уміння аналізувати нормативно-правові акти та інші документи, виробляти навички самостійного аналізу цивільно-правових норм, вміння застосовувати отримані знання при оцінюванні конкретної ситуації;

- **практична:** виховання високої правосвідомості, формування стимулів правомірної поведінки.

Міжпредметні зв'язки: конституційне право, теорія держави та права, цивільне процесуальне право, адвокатура та нотаріат, міжнародне приватне право.

ТЗН: комп'ютерна презентація (мова: українська, англійська).

ПЛАН:

1. КРЕДИТНИЙ ДОГОВІР.
2. ДОГОВІР БАНКІВСЬКОГО РАХУНКУ.
3. ДОГОВІР БАНКІВСЬКОГО ВКЛАДУ.
4. ДОГОВІР ФАКТОРИНГУ.

✓ **КЛЮЧОВІ СЛОВА:** *кредит, банківський рахунок, банківський вклад, договір факторингу, кредитодавець, позичальник, кредитний договір, комерційний кредит, депозит, вкладник, вклад на вимогу, строковий вклад, ощадна книжка, ощадний (депозитний) сертифікат, банківська таємниця, договір рахунку умовного зберігання (ескроу), договір платіжного рахунку, фактор.*

1. КРЕДИТНИЙ ДОГОВІР. Об'єктом кредитного правовідношення є гроші як особливий різновид речей. *Кредитний договір* (від лат. creditum – борг) – це цивільний договір, за яким банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит і сплатити відсотки (ст. 1054 ЦК).

Сторони кредитного договору: 1) *кредитодавець* (банківські та інші фінансові установи). До фінансових установ належать банки, кредитні спілки,

ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг, а у випадках, прямо визначених законом, – інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг; 2) *позичальник* – юридичні та фізичні особи.

Характеристика кредитного договору: консенсуальний, двосторонній, відплатний.

Основними ознаками кредиту є строковість, платність і зворотність. Надання безвідсоткових кредитів допускається як виняток у випадках, прямо передбачених законом.

Предметом кредитного договору, як правило (за винятком комерційного кредиту), є грошові кошти (кредит). Гроші, що є предметом кредитного договору, можуть надаватись у національній та іноземній валюті у готівковій та безготівковій формі. У ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» зазначено, що фінансовим кредитом є кошти, які надаються у позику юридичній або фізичній особі на визначений строк та під певні проценти. Поняття банківського кредиту визначається як будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми, передбачене ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність». Банківський кредит обтяжений правами вимоги з боку клієнтів банку (у випадку його ліквідації ці вимоги включаються у ліквідаційну масу). Згідно зі ст. ст. 47, 49 Закону України «Про банки і банківську діяльність» до кредитних операцій належать:

– розміщення залучених коштів від свого імені на власних умовах та на власний ризик;

– здійснення операцій на ринку цінних паперів від свого імені (включаючи андеррайтинг) – купівля на первинному ринку цінних паперів з наступним їх

перепродажем інвесторам; укладення договору про гарантування повного або часткового продажу цінних паперів емітента інвесторам, про повний чи частковий їх викуп за фіксованою ціною з наступним перепродажем або про покладення на покупця обов'язку робити все можливе, щоб продати якомога більше цінних паперів, не беручи зобов'язання придбати будь-які цінні папери, що не були продані); тощо.

Форма договору. Кредитний договір має укладатися у письмовій формі незалежно від суми кредиту. Якщо кредитний договір містить умову про заставу нерухомого майна, а також в інших випадках, встановлених законом, такий договір підлягає нотаріальному посвідченню; застава нерухомого майна підлягає державній реєстрації у випадках та в порядку, встановлених законом (ч.1, 2 ст. 577 ЦК). Недотримання сторонами письмової форми має наслідком недійсність кредитного договору. Такий договір вважається нікчемним.

Істотними умовами кредитного договору, що визначені законом, є предмет, сума, строк повернення, розмір процентів. Відсотки за користування кредитними коштами нараховуються з моменту зарахування кредитних коштів на рахунок позичальника, а не з моменту укладення договору або дати, з якої кредитодавець зобов'язаний був надати грошові кошти.

Права та обов'язки сторін. Оскільки кредитний договір є консенсуальним, його зміст складають такі обов'язки: для кредитодавця – це надати позичальникові визначену сторонами суму кредиту в порядку, визначеному договором, на визначений сторонами строк, а для позичальника – повернути кредит і сплатити відсотки у порядку та строки, визначені договором.

Порядок надання кредиту визначається сторонами у кредитному договорі.

Кредит може надаватися кредитодавцем:

- а) у разовому порядку;
- б) частинами згідно із встановленим графіком;
- в) відповідно до відкритої кредитної лінії (надання кредиту у майбутньому в розмірах, що не перевищують заздалегідь обумовлені розміри за певний проміжок часу);

г) гарантовано (із заздальгідь обумовленою датою надання), за потребою;

д) через овердрафт (від англ. overdraft – понад зняття), під яким розуміється кредитування рахунка позичальника кредитодавцем через здійснення платежів за цим рахунком понад залишок коштів на ньому (ст. 1069 ЦК), або в іншому порядку, визначеному сторонами.

Фізичним особам, які не є підприємцями, кредит може надаватися за домовленістю сторін у безготівковій або готівковій формі.

Сторони кредитного договору визначають строк користування кредитом самостійно. Відповідно до ст. 252 ЦК він може визначатися роками, місяцями, тижнями, днями або годинами. Оскільки кредитний договір є відплатним, позичальник зобов'язаний сплатити за користування кредитом відсотки, розмір яких встановлюється сторонами у договорі.

Відсотки за кредитом можуть сплачуватися позичальником за встановленим у договорі графіком або одноразово, наприклад, разом з поверненням суми кредиту. У разі відсутності в договорі строку сплати відсотків вони мають сплачуватися позичальником щомісяця до дня повернення кредиту (ст. 1048 ЦК).

Сторона, що не виконала чи неналежним чином виконала взяті на себе обов'язки, зобов'язана відшкодувати заподіяні збитки. З огляду на це, на особливу увагу у кредитному договорі заслуговує питання відповідальності позичальника за несвоєчасне повернення кредитних коштів.

Кредитодавець може відмовитися від надання позичальникові передбаченого договором кредиту частково або в повному обсязі в окремих випадках. Одним з таких випадків є порушення процедури визнання позичальника банкрутом.

На відміну від кредитодавця позичальник вправі відмовитися від одержання кредиту частково або в повному обсязі незалежно від будь-яких умов, але це право може бути реалізоване лише до отримання суми кредиту. Сума кредиту вважається отриманою з моменту зарахування коштів у безготівковій формі на рахунок, що належить позичальникові, або з моменту отримання позичальником готівки у касі кредитодавця.

Юридична природа *комерційного кредитування* характеризується можливістю авансування, попередньої оплати, відстрочення або розстрочення оплати товарів, робіт або послуг. Особливість комерційного кредитування полягає в тому, що правовим діям однієї сторони, зумовленим переданням у власність грошових коштів або речей, які визначаються родовими ознаками, кореспондують правові дії другої сторони щодо передачі товару, виконання робіт або надання послуг.

Суб'єктами комерційного кредитування можуть бути будь-які юридичні особи та фізичні особи-підприємці. На відміну від банківського кредиту комерційне кредитування не може бути оформлене як самостійна договірна конструкція. Здійснюється комерційне кредитування в межах відповідного зобов'язання з реалізації товарів, виконання робіт або надання послуг.

До комерційного кредиту застосовуються положення відповідних статей ЦК, що регулюють відносини за кредитним договором та договором позики, якщо інше не встановлено положеннями про договір, з якого виникло відповідне зобов'язання, і не суперечить суті такого зобов'язання. Ч. 2 ст. 1057 ЦК встановлюється правило про те, що надання комерційного кредиту можливе лише у зв'язку з виконанням певного зобов'язання.

2. ДОГОВІР БАНКІВСЬКОГО РАХУНКУ (ст. 1066-1076 ЦК України).

За договором банківського рахунка банк зобов'язується приймати і зараховувати на рахунок, відкритий клієнтові (володільцеві рахунка), грошові кошти, що йому надходять, виконувати розпорядження клієнта про перерахування і видачу відповідних сум з рахунка та проведення інших операцій за рахунком.

Сторонами договору банківського рахунка є *банк* та *клієнт*. Банк може укладати договори банківського рахунка в національній валюті України та іноземній валюті за наявності у нього банківської ліцензії НБУ (ст. 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність») та письмового дозволу на здійснення валютних операцій.

Клієнтом за договором банківського рахунка можуть бути: - юридичні особи-резиденти; юридичні особи – нерезиденти, які мають в Україні постійні представництва; юридичні особи – нерезиденти інвестори; спеціалізовані установи ООН та інших міжнародних фінансових установ; фізичні особи – резиденти – громадяни України; фізичні особи – резиденти іноземці та особи без громадянства, які отримали посвідку на проживання в Україні та інші.

Клієнтом банку також можуть бути юридичні особи публічного права (зокрема міністерства, комітети, агентства, служби, адміністрації, інші органи державної влади). У свою чергу, клієнтом за договором банківського рахунка може бути інший банк (резидент або нерезидент).

Форма договору - проста письмова. Однак, відповідно до вимог чинного законодавства та банківських правил договір банківського рахунка може бути укладений сторонами підписанням одного документа або укладанням подання заявником заяви на відкриття рахунка (оферта) та зазначення на заяві згоди керівника банку на його відкриття (акцепт).

Характеристика договору банківського рахунка: двосторонній, консенсуальний, відплатний, публічний, договір приєднання.

Правила та умови здійснення операцій за рахунками клієнтів закріплені у відповідних нормативних актах НБУ. При здійсненні операцій за рахунками банк зобов'язаний дотримуватися також правил та звичаїв ділового обороту, які є уніфікованими і застосовуються у світовій банківській практиці. На території України діють *Уніфіковані звичаї і правила щодо документарного акредитива* (Правила від 1 січня 2007 року № 600), які є обов'язковими для всіх учасників розрахункових відносин, якщо відсутня угода про інше.

Фізичні особи, які мають певну необхідність у споживанні банківських послуг, пов'язаних з відкриттям та веденням рахунку для власних потреб, регулюють свої відносини з банком за допомогою *банківського рахунка*, який за відповідними ознаками належить до категорії *публічних договорів*. Банк зобов'язаний укласти договір банківського рахунка з клієнтом, який звернувся з пропозицією

відкрити рахунок на оголошених банком умовах, що відповідають закону та банківським правилам. Умови договору не можуть суперечити вимогам інструкції про відкриття банками рахунків у національній та іноземній валюті.

Предметом договору банківського рахунка є грошові кошти: національна валюта України або іноземна валюта, що є на рахунку клієнта.

Права та обов'язки сторін. За договором банківського рахунка банк зобов'язаний відкрити клієнту або визначеній ним особі рахунок та вчиняти за ним операції, передбачені для рахунків цього виду законом, банківськими правилами та звичаями ділового обороту. Закон передбачає, що умови відкриття рахунка та особливості його функціонування мають бути визначені сторонами у договорі банківського рахунка.

До операцій, які банк має вчиняти для клієнта за договором банківського рахунка, належать операції із зарахування та списання коштів з рахунка клієнта, здійснення за рахунком касових операцій (видача та прийняття від клієнта готівки) та ін.

У випадках, визначених законодавством та банківськими правилами, банк має право відмовити клієнту у виконанні його розпорядження на перерахування з його рахунка грошових коштів.

За договором банківського рахунка банк здійснює списання коштів з рахунка клієнта на підставі його розпорядження (ст. 1071 ЦК). У разі списання коштів з рахунка клієнта існує визначена законом черговість списання грошових коштів (наприклад, за кількома грошовими зобов'язаннями), якої банк зобов'язаний дотримуватися.

Порядок розірвання договору. Характерною особливістю договору банківського рахунку є його особливий порядок розірвання. Відповідно до положень ст. 1075 ЦК клієнт має право достроково в односторонньому порядку розірвати договір банківського рахунку. Підставою для розірвання договору є заява клієнта. Розірвання договору банківського рахунку тягне за собою закриття рахунка. Датою закриття рахунка вважається наступний після проведення останньої операції за цим рахунком день. Якщо на рахунку власника немає залишку коштів, а

заява подана в операційний час банку, то датою закриття рахунка є день отримання банком цієї заяви. У день закриття рахунка банк зобов'язаний видати клієнту *довідку про закриття рахунка*.

Банк має право вимагати дострокового розірвання договору банківського рахунка: – якщо сума грошових коштів, що зберігаються на рахунку клієнта, залишилася меншою від мінімального розміру, передбаченого банківськими правилами або договором, якщо така сума не буде відновлена протягом місяця від дня попередження банком про це; – у разі відсутності операцій за цим рахунком протягом місяця, якщо інше не встановлене договором; – в інших випадках, встановлених договором або законом.

У тому випадку, коли протягом трьох років підряд за рахунком клієнта не проводяться операції і відсутні грошові кошти, банк може відмовитися від договору банківського рахунка та закрити рахунок. При цьому факт відмови від договору банківського рахунка і закриття рахунка оформлюється, як правило, розпорядженням керівника з подальшим повідомленням про це клієнта.

Обидві сторони договору банківського рахунку несуть *відповідальність за належне виконання ними договірних зобов'язань*. Банк несе відповідальність у разі несвоєчасного зарахування на рахунок грошових коштів, що надійшли клієнтові, їх безпідставного списання з рахунка клієнта або порушення банком розпорядження клієнта про перерахування грошових коштів з його рахунка. У разі допущення банком вказаних порушень він має негайно після виявлення порушення зарахувати відповідну суму на рахунок клієнта або належного отримувача, сплатити відсотки та відшкодувати завдані збитки, якщо інше не встановлене законом (ст. 1073 ЦК). Крім норм ЦК, відповідальність сторін за договором банківського рахунка також визначається нормами Закону України «Про платіжні послуги».

У ст. 1073 ЦК передбачено правові наслідки неналежного виконання банком операцій за рахунком клієнта. При цьому правові наслідки виникають у таких випадках: – банком порушено порядок зарахування грошових коштів на рахунок

клієнта (тобто кошти зараховані пізніше наступного дня після одержання відповідного платіжного документа); – кошти безпідставно списані банком з рахунка клієнтів; – банк порушив розпорядження клієнта про перерахування грошових коштів з його рахунка.

При вчиненні будь-якого з цих порушень банк повинен негайно (в день виявлення порушення) відповідно зарахувати суму на рахунок клієнта або перерахувати грошові кошти з його рахунка належному отримувачеві. Якщо при цьому відбулось прострочення банком операцій за рахунком, у клієнта з'являється підстава вимагати відповідно до ст. 625 ЦК відшкодування завданих збитків, якщо інше не встановлено договором.

Відшкодування банком завданих збитків унаслідок неналежного виконання операцій за рахунком клієнта здійснюється відповідно до правил, передбачених ст. 624 ЦК.

Банк відповідає за своїми зобов'язаннями і не може обмежувати права клієнта щодо розпорядження грошовими коштами, що знаходяться на його рахунку. Таке обмеження можливо лише за рішенням суду у випадках, встановлених законом. Банк звільняється від відповідальності за невиконання або несвоєчасне виконання зобов'язань у разі арешту грошових коштів, що знаходяться на рахунку клієнта, або зупинення операцій за його рахунком, які застосовуються виключно на підставі рішення суду. Звільнення грошових коштів з-під арешту та відновлення операцій по рахунку можливо також на підставі рішення суду.

Також ЦК України вперше врегульовано питання щодо *договору рахунку умовного зберігання (ескроу)* – ст. 1076-1 – 1076-8 ЦК. За договором рахунку умовного зберігання (ескроу) банк зобов'язується приймати та зараховувати на рахунок умовного зберігання (ескроу), відкритий клієнту (володільцю рахунка), грошові кошти, отримані від володільця рахунка та/або від третіх осіб, та перераховувати такі кошти особі (особам), вказаній володільцем рахунка (бенефіціару або бенефіціарам), а в разі надання бенефіціаром письмової вказівки банку -

особі (особам), вказаній бенефіціаром, якщо це передбачено відповідним договором, або повернути такі кошти володільцю рахунка за настання підстав, передбачених договором рахунка умовного зберігання (ескроу).

3. ДОГОВІР БАНКІВСЬКОГО ВКЛАДУ (ст. 1058-1065 ЦК). За договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та відсотки на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором.

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» поняття вкладу (депозиту) визначається як кошти в готівковій або безготівковій формі, у валюті України чи в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на певний строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладникові відповідно до законодавства України та умов договору.

Характеристика договору: реальний, односторонній, відплатний, публічний (якщо вкладником є фізична особа).

Предметом договору банківського вкладу є дії банку, спрямовані на відкриття та ведення депозитного рахунку вкладника, а також дії щодо сплати відсотків на суму вкладу.

Об'єктом договору банківського вкладу є грошові кошти, що складають суму вкладу, та відсотки на відповідну суму.

Основні ознаки, що характеризують договір банківського вкладу як самостійний договір:

- відплатність договору банківського вкладу та суть підприємницької діяльності банку;
- у системі цивільних правочинів виділений в окремій главі ЦК і відповідно підпорядковується спеціальним нормам актів цивільного законодавства України;
- запровадження для регулювання цих відносин диспозитивних та імперативних норм;
- предметом депозитних відносин можуть бути лише гроші;

- споживачем відповідної фінансової послуги може бути будь-яка фізична чи юридична особа, але послугонадавачем може виступати тільки банк;
- для договору банківського вкладу за участю вкладника-фізичної особи застосовуються правила публічного договору;
- дотримання письмової форми є обов'язковою умовою чинності договору банківського вкладу;
- відносини щодо строкового вкладу за участю фізичної особи передбачають можливість дострокового отримання суми вкладу та сплати процентів;
- при нарахуванні відсотків за вкладом чинним законодавством передбачений спеціальний порядок;
- наявність правового режиму щодо порядку укладення договору банківського вкладу на користь третьої особи та зарахування на рахунок за банківським вкладом грошових коштів, які надійшли до банку на ім'я вкладника від іншої особи;
- з метою мінімізації ризику неповернення вкладу фізичній особі відповідно до закону гарантується виплата певної компенсаційної грошової суми, що є чинником, який впливає на формування умов договору;
- можливість застосування в депозитних відносинах юридичного документа (ощадної книжки), що підтверджує факт укладення договору банківського вкладу з фізичною особою і внесення грошових коштів на її рахунок за вкладом або цінного паперу (ощадного сертифікату), який підтверджує суму вкладу, внесеного у банк, і права вкладника (володільця сертифіката) на одержання зі спливом встановленого строку суми вкладу та відсотків, встановлених сертифікатом, у банку, який його видав.

Сторони договору банківського вкладу - це банківська установа та вкладник (фізична та юридична особа).

Форма договору банківського вкладу - проста письмова. У разі недодержання простої письмової форми договору банківського вкладу цей договір є нікчемним.

Документами, що підтверджують письмову форму договору, можуть бути, зокрема, виписки по рахунках, прибуткові та видаткові ордери тощо. Нормами ЦК на підтвердження укладення договору банківського вкладу передбачено застосування таких юридичних документів, як *ощадна книжка* та *депозитний сертифікат*.

Ощадна книжка оформлюється банком і видається вкладнику на підтвердження факту укладення договору банківського вкладу з фізичною особою і внесення грошових коштів на її рахунок за вкладом.

Сертифікат є одним з видів цінних паперів. Ощадний (депозитний) сертифікат підтверджує суму вкладу, внесеного у банк, і права вкладника (володільця сертифіката) на одержання зі спливом встановленого строку суми вкладу та відсотків, встановлених сертифікатом, у банку, який його видав. Володільцями ощадного сертифікату можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Видаються такі ощадні сертифікати: *строкові* (під певний договірний процент на визначений строк) або на вимогу, *іменні на пред'явника*.

Права та обов'язки сторін. Банк виплачує вкладникові відсотки на суму вкладу в розмірі, встановленому договором банківського вкладу. Суттєвою умовою договору банківського вкладу є зобов'язання банку виплатити вкладникові відсотки на суму вкладу. Якщо договором розмір відсотків не встановлений, банк зобов'язаний виплачувати відсотки у розмірі облікової ставки НБУ. Якщо інше не встановлено договором банківського вкладу на вимогу, банк має право в односторонньому порядку змінити (збільшити або зменшити) розмір відсоткової ставки. Прийнявши рішення про підвищення відсоткової ставки, банк може не повідомити про це вкладника. При цьому банк самостійно визначає порядок встановлення такого підвищення.

Певні особливості має договір банківського вкладу *на користь третьої особи*, що регулюється ст. 1063 ЦК. Фізична або юридична особа може укладати договір банківського вкладу (зробити вклад) на користь третьої фізичної або юридичної особи. За своєю юридичною природою цей правочин є договором на користь третьої особи (ст. 636 ЦК). Внесення грошових коштів на користь

третьої особи зумовлює необхідність відкриття рахунка. У випадку, коли вкладником є громадянин, істотною умовою зазначеного договору є чітке визначення його прізвища, власного імені та по батькові (ст. 28 ЦК), якщо вклад зроблено на користь установи, товариства або іншої організації, істотною умовою є зазначення найменування юридичної особи (ст. 90 ЦК). Договір банківського вкладу, в якому відсутнє ім'я або найменування особи, на користь якої відкритий депозитний рахунок, вважається нікчемним правочином. Особа, що укладає такий договір, може у повному обсязі здійснювати відповідні права вкладника лише до моменту пред'явлення третьою особою до банку першої вимоги, що випливає з прав вкладника, або вираження нею іншим способом наміру скористатися такими правами. До моменту виявлення третьою особою волі щодо вкладу, особа, що уклала договір банківського вкладу, може, наприклад, отримати відсотки на вклад, достроково розірвати або змінити договір за згодою банку. Особа, на ім'я якої укладено договір, може у будь-який момент звернутися (усно або письмово) до банку і виразити намір щодо набуття прав вкладника.

Якщо особа, на користь якої зроблено вклад, відмовилася від нього (повідомила про це особу, яка уклала договір або установу банку), особа, яка уклала договір банківського вкладу на користь третьої особи, має право вимагати повернення вкладу або переведення його на власне ім'я.

Припинення договору банківського вкладу вкладником, яким є фізична особа, відбувається за одностороннім волевиявленням особи-вкладника. Юридична особа також може припинити дію договору (вклади за вимогою – на вимогу вкладника, а вклади на інших умовах – згідно з умовами договору).

4. ДОГОВІР ФАКТОРИНГУ (главу 73 ЦК). Відповідно до ст. 1077 ЦК за договором факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги) одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за плату (у будь-який передбачений договором спосіб), а клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові

своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника). Клієнт може відступити факторові свою грошову вимогу до боржника з метою забезпечення виконання зобов'язання клієнта перед фактором.

Оскільки договір факторингу є одним із договорів про відступлення права вимоги (цесія), на правовідносини, що виникають на підставі договору факторингу поширюються норми про зміну кредитора у зобов'язанні (ст. 512-519 ЦК).

Положення ч. 1 ст. 1077 та ст. 1084 ЦК свідчать про можливі два різновиди договору факторингу: відповідно до умов договору факторингу фінансування клієнта здійснюється шляхом купівлі у нього фактором права грошової вимоги. При цьому, договір факторингу на відміну від договору купівлі-продажу майнових прав є договором про надання послуг. Послуга фактора полягає у тому, що отримуючи від фактора фінансування під відступлення права вимоги до боржників, клієнт отримує негайне задоволення своїх майнових вимог, уникає ризику їх невиконання з боку боржників. Відповідно, за надані послуги фактор отримує плату.

В юридичній літературі факторинг поділяють за ступенем фінансового ризику, який несе фактор у випадку несплати боржниками за відступленим правом вимоги, на:

– факторинг з правом регресу (неповний факторинг, гарантований факторинг) – клієнт бере на себе ризики за борговими вимогами, які придбав у нього фактор;

– факторинг без права регресу (повний факторинг, безоборотний факторинг) – фактор бере на себе ризик щодо одержання грошових коштів від боржників клієнта.

Характеристика договору: консенсуальний (коли клієнт зобов'язується відступити право грошової вимоги, а фактор зобов'язується передати грошові кошти у розпорядження клієнта), так і *реальний* (коли клієнт відступає право грошової вимоги, а фактор передає грошові кошти у розпорядження клієнта); *відплатний*. Клієнт зобов'язаний оплатити фактору за надану йому послугу.

У випадку, коли договором факторингу передбачено обов'язок фактора надавати клієнту додаткові послуги, пов'язані з грошовою вимогою, фактор має також право на плату за їх надання.

Договір факторингу може бути укладений на визначний *строк* або без *визначення строку*. Найчастіше договір факторингу є договором, що триває, свого роду факторинговим обслуговуванням, оскільки при однократності такого фінансування істотно знижується позитивний ефект використання конструкції факторингу.

Сторонами договору факторингу є *фактор* і *клієнт*.

Фактором може бути банк або фінансова установа, яка відповідно до закону має право здійснювати факторингові операції (ч. 3 ст. 1079 ЦК).

Відповідно до ч 2 ст. 1079 ЦК *клієнтом* у договорі факторингу може бути фізична або юридична особа, яка є суб'єктом підприємницької діяльності.

Форма договору факторингу визначається нормами ст. 513 ЦК, а саме договір факторингу має бути укладений у тій самій формі, що і правочин, на підставі якого виникло зобов'язання, право грошової вимоги за яким передається клієнтом фактору. Договір факторингу, предметом якого є відступлення права грошової вимоги, що виникла з правочину і підлягає державній реєстрації, має бути зареєстрований у порядку, встановленому для реєстрації цього правочину.

Істотними умовами договору факторингу є предмет та плата.

Предметом договору факторингу є право вимоги. Додатковим предметом *договору факторингу* можуть бути також послуги фактора, пов'язані із грошовою вимогою, право якої відступається (ч. 2 ст. 1077 ЦК). Наприклад, послуги із ведення бухгалтерського обігу.

Права та обов'язки сторін договору факторингу. Обов'язки фактора – це ч. 1, 2 ст. 1077, ч. 1, 2 ст. 1082, ч. 2 ст. 1084 ЦК. Права фактора – це ч. 1 ст. 1084 ЦК.

Обов'язки клієнта – ч. 1 ст. 1077, ч. 2 ст. 1084 ЦК та інші обов'язки, встановлені законом або договором. Права клієнта кореспондуються до обов'язків фактора. Права клієнта можуть бути також передбачені в законі або договорі.

У главі 73 ЦК (факторинг) нема спеціальних норм щодо підстав припинення договору факторингу. Тому слід враховувати загальні підстави припинення зобов'язань, передбачені у главі 50 ЦК.

Клієнт відповідає перед фактором за дійсність грошової вимоги, право якої відступається, якщо інше не встановлено договором факторингу (ч. 1 ст. 1081 ЦК).

✓ ЗАВДАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ:

1. Кредитний договір: загальна характеристика.
2. Характеристика договору банківського рахунку.
3. Договір банківського вкладу.
4. Договір факторингу: загальна характеристика.

✍ ПИТАННЯ ДО САМОКОНТРОЛЮ:

1. Кредитний договір: поняття, характеристика.
2. Поняття банківського вкладу.
3. Види банківського кредиту.
4. Поняття договору факторингу.
5. Виконання боржником грошової вимоги факторові.
6. Захист прав боржника.
7. Форми безготівкових розрахунків в господарському обороті України.
8. Договір рахунку умовного зберігання (ескроу).

✓ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ:

1. Овердрафт – це:

а) код, який формується й надається емітентом або юридичною особою, яка діє за його дорученням, – членом або учасником платіжної системи за результатами позитивної авторизації;

б) кредит, який надається банком клієнту в разі перевищення суми операції за платіжною карткою залишку коштів на його картрахунку або встановленого ліміту кредитування;

в) сукупність даних в електронній формі, на підставі яких здійснюються розрахунки за операцію з платіжною карткою, що визначає вид операції та суму коштів, на яку вона виконана, ідентифікаційні дані емітента, еквайра та інші дані, визначені правилами платіжної системи.

2. У разі недодержання письмової форми договору банківського вкладу такий договір є:

- а) оспорюваним;

- б) нікчемним;
- в) скасованим.

3. У разі втрати забезпечення виконання зобов'язання або погіршення його умов за обставин, за які позикодавець не несе відповідальності:

- а) виникає право позикодавця вимагати дострокового повернення позики та сплати процентів;
- б) виникає право позичальника розірвати договір в односторонньому порядку;
- в) виникає підстава визнати позичальника банкрутом.

4. Договір, у якому банк зобов'язується приймати і зараховувати на відкритий клієнтові рахунок грошові кошти, що йому надходять, та проводити операції за рахунком, є договором:

- а) комерційного кредиту;
- б) банківського вкладу;
- в) банківського рахунка.

5. Новація боргу у позикове зобов'язання:

- а) за домовленістю сторін борг, що виник із договорів купівлі-продажу, найму майна або з іншої підстави, може бути замінений позиковим зобов'язанням;
- б) за домовленістю сторін борг, що виник із договорів поставки, доручення, комісії, найму майна або з іншої підстави, може бути замінений позиковим зобов'язанням;
- в) за домовленістю сторін борг або за рішенням суду, що виник із договорів купівлі-продажу або з іншої підстави, може бути замінений позиковим зобов'язанням.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Про платіжні послуги: Закон України від 30 червня 2021 року № 1591-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#n1249>
3. Про кредитні спілки: Закон України від 14 липня 2023 року № 3254-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3254-20#n1363>
4. Про фінансові послуги та фінансові компанії: Закон України від 14 грудня 2021 року № 1953-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#n1134>

5. Про споживче кредитування: Закон України 15 листопада 2016 року № 1734-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19#Text>
6. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23 лютого 2012 року № 4452-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17#Text>
7. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>
8. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з кредитних договорів: постанова Пленуму Вищого господарського суду України прийняв постанову № 1 від 24 листопада 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va001600-14#Text>
9. Конвенція УНІДРУА про міжнародний факторинг. Оттава, 28 травня 1988 року, приєднання від 11.01.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_210#Text
10. Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають з кредитних правовідносин: постанова Пленуму Вищого спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.03.2012 № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-12#Text>
11. Про валюту та валютні операції: Закон України від 21.06.2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>
12. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>
13. Цивільне право України: підручник [Текст] : в 2 т. Т. 2 / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 428 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua>
14. Цивільне право (особлива частина) : навч. посібник / за заг. ред. : Н.М. Процьків, В.М. Никифорака. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 304 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/>

15. Цивільне право України: підручник. У 2-х частинах / За ред. проф. Р.Б. Шишки. Ч. 2. Особлива. 2-е вид., перероб. і доп. Київ: Видавництво Ліра-К, 2018. 996 с. URL:<https://lira-k.com.ua/preview/12445.pdf>

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ:

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/>
2. Наукова бібліотека СНУ ім. В. Даля: URL:<https://library.snu.edu.ua>
3. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>
4. Офіційний сайт Європейського Суду з прав людини. URL: <https://echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>

ЛЕКЦІЯ № 6.

ТЕМА: ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО НЕДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

/2 години/

Мета лекції:

освітня: набуття компетентностей щодо недоговірних зобов'язань, загальних умов відповідальності за спричинення шкоди; співвідношення договірної і деліктної відповідальності; особливостей деліктної відповідальності, щодо відшкодування шкоди, спричиненої правомірними діями, відповідальності за шкоду, спричинену джерелом підвищеної небезпеки, та інших видів зобов'язань, які виникають внаслідок спричинення шкоди;

- **розвиваюча:** розвивати правові знання, уміння аналізувати нормативно-правові акти та інші документи, виробляти навички самостійного аналізу цивільно-правових норм, вміння застосовувати отримані знання при оцінюванні конкретної ситуації;

- **практична:** виховання високої правосвідомості, формування стимулів правомірної поведінки.

Міжпредметні зв'язки: конституційне право, теорія держави та права, цивільне процесуальне право, адвокатура та нотаріат, міжнародне приватне право.

ТЗН: комп'ютерна презентація (мова: українська, англійська).

ПЛАН:

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО НЕДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ.

2. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ.

3. ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ.

✓ **КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ:** *недоговірні зобов'язання, правочин, шкода, збитки, моральна шкода, способи відшкодування шкоди, солідарна відповідальність, часткова відповідальність, види відповідальності, підстави звільнення від відповідальності, казус (випадок), непереборна сила, умисел потерпілого.*

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО НЕДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ. Правове регулювання недоговірних зобов'язань здійснюється окремим підрозділом 2 розділу 3 ЦК, ст. 1144-1215 ЦК України.

Недоговірні зобов'язання слід відмежовувати від договірних:

1) договірні зобов'язання виникають у разі укладення цивільно-правового договору (зокрема, договірна відповідальність настає за невиконання або неналежне виконання умов договору), а недоговірні - в тому разі, якщо суб'єкти не перебували в договірних правовідносинах (однак правила про деліктну відповідальність поширюються й на завдання шкоди особою, з якою у потерпілого укладено договір, наприклад, відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг) (ст.ст. 1209-1211 ЦК);

2) договірні зобов'язання - це зобов'язання, що завжди існують між сторонами, а недоговірні - це завжди новий юридичний обов'язок, а в деліктних зобов'язаннях він покладається на правопорушника замість невиконаного;

3) договірні зобов'язання є відносними, а недоговірні виникають з порушення абсолютних прав;

4) договірні зобов'язання регулюється як імперативними, так і диспозитивними нормами, а недоговірні - суто імперативними;

5) у разі невиконання або неналежного виконання договірною зобов'язання можлива відповідальність як у формі відшкодування збитків, так і у формі сплати неустойки, штрафу, а недоговірною зобов'язання - тільки у формі відшкодування шкоди;

6) у договірних зобов'язаннях на розмір відповідальності впливає *вина* кредитора, а для зобов'язань із відшкодування шкоди має значення тільки *умисел і груба необережність* потерпілого та матеріальний стан заподіювача шкоди - фізичної особи.

Законодавець розрізняє такі види недоговірних зобов'язань: 1) зобов'язання із публічної обіцянки винагороди; 2) зобов'язання із вчинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення; 3) зобов'язання із рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи; 4) зобов'язання із створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи; 5) зобов'язання із відшкодування шкоди; 6) зобов'язання із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави.

В юридичній літературі зобов'язання із публічної обіцянки винагороди, із вчинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення та із рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи називають зобов'язаннями із односторонніх дій. Особливість таких односторонніх дій полягає в тому, що при їх здійсненні однією особою права, а іноді й обов'язки, виникають у *іншій особі*, внаслідок чого і формуються зобов'язальні правовідносини.

2. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ. За зобов'язанням із відшкодування шкоди особа (боржник), яка завдала шкоди неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також майну фізичної або юридичної особи

(кредитору, тобто потерпілому), зобов'язана її відшкодувати, а потерпілий має право на відшкодування завданої шкоди в повному обсязі шляхом відшкодування її у натурі або відшкодування завданих збитків.

Зобов'язання із відшкодування шкоди завдячують своїм походженням римській юриспруденції, тому їх традиційно називають *деліктними* і відповідно відповідальність за завдану шкоду - *деліктною*.

Правове регулювання зобов'язання здійснюється главою 82 ЦК, ст. 1166-1211-1 ЦК та іншими актами. Деліктні зобов'язання виникають за наявності юридичних фактів, пов'язаних із завданням шкоди, тобто *деліктом*.

Оскільки деліктні зобов'язання містять відповідальність за завдану шкоду, то підстави виникнення деліктного зобов'язання збігаються з підставами деліктної відповідальності. Визначаючи заходи деліктної відповідальності, законодавець виходить із *принципу генерального делікту*, згідно з яким завдання шкоди однією особою іншій є підставою виникнення обов'язку відшкодувати завдану шкоду.

Відповідальність за завдану шкоду може наставати лише за наявності підстав, до яких законодавець у ст. 1166 ЦК відносить:

- а) наявність шкоди;
- б) протиправну поведінку заподіювача шкоди;
- в) причинний зв'язок між шкодою та протиправною поведінкою заподіювача;
- г) вину.

Перераховані підстави визнають *загальними*, оскільки їх наявність необхідна для всіх випадків відшкодування шкоди, якщо інше не передбачено законом. Якщо закон змінює, обмежує або розширює коло підстав, необхідних для покладення відповідальності за завдану шкоду, то йдеться про *спеціальні підстави відповідальності*, що характеризують особливості тих чи інших правопорушень. Наприклад, завдання шкоди джерелом підвищеної небезпеки, володілець якого відповідає незалежно від наявності вини (ст. 1187 ЦК).

Прокоментуємо підстави настання відповідальності за завдану шкоду.

По-перше, обов'язковою підставою настання відповідальності є наявність наслідків у формі заподіяння шкоди. Залежно від того, якому об'єкту права заподіяно шкоду, її слід розрізняти як таку, що заподіяна майну, а також заподіяну особі.

У цивільному праві використовують поняття «шкода» та «збитки», зміст котрих тривалий час був предметом суперечок науковців і практиків.

Шкода - це будь-яке знецінення блага, що охороняється правом, тому її поділяють на *майнову* і *немайнову*. Поряд із поняттям «шкода», законодавець використовує поняття «збитки» - ст. 22 ЦК (реальні збитки та упущена вигода). Отже, *збитки* - це грошова оцінка шкоди, яка має місце у разі неможливості відшкодування шкоди в натурі.

Наслідком порушення цивільно-правових норм може бути також і *моральна шкода* (ст. 23 ЦК), яка відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню.

За загальним правилом ч. 1 ст. 1166 ЦК, *шкода підлягає відшкодуванню:*

а) *в повному обсязі* - тобто відшкодовується як *реальна шкода* так і *упущена вигода* (у разі завдання шкоди особою, яка є суб'єктом підприємницької діяльності). За загальним правилом, відшкодування не повинно призводити до збагачення потерпілого;

б) *особою*, яка безпосередньо завдала шкоду. На відміну від загального правила, у випадках, визначених законом:

- обов'язок відшкодувати завдану шкоду може бути покладено на особу, яка не є її заподіювачем, наприклад, шкоду, завдану малолітньою особою, відшкодовують її батьки (усиновителі) або опікун чи інша фізична особа, яка на правових підставах здійснює виховання малолітнього (ст. 1178 ЦК);

- розмір відшкодування може бути зменшено, наприклад, у разі завдання шкоди фізичною особою, залежно від її матеріального становища, крім випадків, коли шкоди завдано вчиненням злочину (ч. 4 ст. 1193 ЦК);

- розмір відшкодування може бути збільшено, наприклад, при завданні шкоди каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я (ст. 1203, 1208 ЦК).

По-друге, у ч. 1 ст. 1166 ЦК міститься пряма вказівка на *протиправність поведінки заподіювача шкоди* як обов'язкову підставу деліктної відповідальності.

Протиправною поведінкою визнається така поведінка, яка порушує приписи правової норми, незалежно від того, знав чи не знав правопорушник про неправомірність своєї поведінки. Це може бути *протиправна дія або бездіяльність особи, а також протиправне рішення*. Переважно протиправна поведінка полягає в активних діях, якими заподіяно шкоду. *Бездіяльність* визнається протиправною, якщо особа повинна була вчинити певну дію, але не вчинила її.

В деліктних зобов'язаннях протиправна поведінка може існувати і в формі *протиправних рішень відповідного органу влади*. *Протиправним рішенням* визнається рішення органу державної влади, органу місцевого самоврядування, яке приймає посадова та службова особа цього органу, та суперечить вимогам чинного законодавства або порушує права осіб.

Окрім цього, в деліктних зобов'язаннях відповідальність настає також і за *окремими правомірні діяння* (наприклад, під час виконання фізичною особою своїх обов'язків; під час здійснення права на самозахист; у стані крайньої необхідності та в інших випадках).

У розглянутих вище випадках немає протиправності, тож не виникає деліктного зобов'язання і, відповідно, відповідальність за завдану шкоду. Однак законодавець передбачив два виняткові випадки, коли допускається відшкодування шкоди, завданої правомірними діями. Йдеться про завдання шкоди власникові майна у разі прийняття закону, що припиняє його право власності, та у стані крайньої необхідності.

По-третьє, до обов'язкових умов цивільно-правової відповідальності належать причинно-наслідковий зв'язок між протиправною поведінкою та заподіяною шкодою. Причому протиправна поведінка особи лише тоді є причиною збитків, коли вона безпосередньо пов'язана із збитками.

По-четверте, суб'єктивною підставою деліктної відповідальності є *вина*. *Вина* як умова цивільно-правової відповідальності - це психічне ставлення особи-правопорушника до своєї протиправної поведінки та її наслідків. Питання

про вину як психічне ставлення особи до своєї поведінки та її наслідків визначають тільки після з'ясування причинного зв'язку та протиправності дій (бездіяльності).

У цивільному законодавстві встановлено *презумпцію вини боржника*, тобто його вважають винним доти, доки він не доведе протилежного. Особа є невинуватою, якщо доведе, що вжила усіх заходів, що від неї залежали, щодо належного виконання зобов'язання (ст. 624 ЦК).

Розрізняють дві форми вини: *умисел та необережність*. Причому форма вини не має значення для виникнення цивільно-правової відповідальності, однак у випадках, встановлених законом, може впливати на розмір відшкодування. У випадках, встановлених законом, допускається притягнення особи до цивільно-правової відповідальності незалежно від наявності вини правопорушника (наприклад, відповідальність за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки (ст. 1187 ЦК).

Законодавство встановлює специфіку з'ясування вини в окремих випадках. Наприклад, у разі покладання обов'язку на батьків щодо відшкодування шкоди, завданої малолітньою особою, відповідно до ст. 1178 ЦК України береться до уваги їх вина у несумлінному здійсненні або ухиленні ними від здійснення виховання та нагляду за малолітньою особою.

Відповідно до ч. 2 ст. 1166 ЦК характерними ознаками вини у цивільному праві є: а) вина заподіювача шкоди припускається, тобто обов'язок довести відсутність вини заподіювача покладається на нього самого; до цього часу він вважається винним; б) обсяг відшкодування не залежить від завдання шкоди умисно чи необережно, тобто береться до уваги тільки наявність вини, а не її форма.

Особливістю деліктних зобов'язань також є можливість у випадках, передбачених законом, покласти обов'язок відшкодувати завдану шкоду й незалежно від вини її заподіювача, наприклад, якщо шкоду завдано джерелом підвищеної відповідальності (ст. 1187 ЦК).

До підстав звільнення від деліктної відповідальності заподіювача шкоди законодавець відносить *казус (випадок), непереборну силу та умисел потерпілого*.

Щодо *умислу потерпілого*, то він не є безумовною підставою звільнення від деліктної відповідальності. Згідно з ч. 3 ст. 1193 ЦК, *вина потерпілого не враховується у разі:*

а) відшкодуванні додаткових витрат при відшкодуванні шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я (зумовлених потребою посиленого харчування, санаторно-курортного лікування, придбання ліків, протезування, стороннього догляду тощо) (ч. 1 ст. 1195 ЦК);

б) відшкодування шкоди, завданої смертю годувальника (ст. 1200 ЦК);

в) відшкодування витрат на поховання (ст. 1201 ЦК);

г) якщо потерпілим є малолітня або недієздатна особа.

Суб'єктами деліктного зобов'язання, як і будь-якого іншого цивільно-правового зобов'язання, є боржник і кредитор.

Боржник - це особа, яка зобов'язана відшкодувати завдану шкоду, а кредитор - потерпілий.

Фізичну особу може бути визнано суб'єктом деліктного зобов'язання, відповідальним за завдану шкоду, за умови, що вона здатна відповідати за свої дії (вчинки) - *деліктоздатна*. Трапляються випадки, коли суб'єктом відповідальності за завдану шкоду в деліктних правовідносинах є не фізична особа - безпосередній заподіювач шкоди, а інша особа. Обов'язок відшкодувати завдану шкоду за таких умов покладено на осіб, указаних в законі, які й є суб'єктами з її відшкодування (ст. ст. 1178, 1184 і 1186 ЦК).

Суб'єктами деліктної відповідальності можуть бути й юридичні особи незалежно від їх виду. Особливість їх участі у цьому виді цивільних правовідносин полягає в тому, що вони несуть відповідальність за шкоду, завдану їх працівниками у зв'язку із виконанням останніми їхніх трудових функцій (ст. 1172 ЦК України). Обов'язок відшкодувати шкоду може бути покладено й на державу Україна, орган місцевого самоврядування у разі її завдання відповідними органами

влади або їх посадовими (службовими) особами (ст. ст. 1173, 1174, 1175, 1176 ЦК).

Другою стороною деліктного зобов'язання - *кредитором* - є потерпілий, тобто особа, якій діями (бездіяльністю) заподіювача шкоди завдано шкоди. Потерпілими можуть бути будь-які суб'єкти цивільного права (наприклад, фізична особа незалежно від її віку, стану здоров'я та інших обставин). У разі смерті потерпілого стороною деліктного зобов'язання є непрацездатні утриманці померлого або особи, які мали на день його смерті право на одержання від нього утримання, а також дитина потерпілого, народжена після його смерті (ст. 1200 ЦК).

Об'єктом деліктного зобов'язання є дії божника з відшкодування завданої шкоди у повному розмірі.

Трапляються випадки завдання шкоди *спільними діями або бездіяльністю двох або більше осіб, що спричинило настання несприятливих наслідків як неподільного результату*. Відповідно до ст. 543 ЦК, особи, спільними діями або бездіяльністю яких було завдано шкоди, несуть *солідарну відповідальність*. Особа, яка відшкодувала завдану шкоду повністю, має право на зворотну вимогу (регрес) до кожного з решти заподіювачів у рівній частці за вирахуванням частки, яка припадає на нього за правилами ч. 1 ст. 544 ЦК. Суд має право притягнути осіб, які спільними діями або бездіяльністю завдали шкоди, до часткової відповідальності, замість солідарної, якщо потерпілий подав відповідну заяву. Частки відповідальності з відшкодування шкоди визначає суд за правилами відповідно до ступеня вини осіб. Як солідарна, так і часткова відповідальність осіб, які спільно завдали шкоди, не виключає урахування вини потерпілого та матеріального становища осіб, які завдали шкоди (ст. 1193 ЦК).

Однією із форм забезпечення виконання зобов'язань заподіювачем шкоди є *страхування цивільної відповідальності на випадок завдання шкоди (ст. 980 ЦК)*. Однак страхове відшкодування або страхова сума, що підлягає сплаті потерпілому, не завжди покриває завдану шкоду, оскільки межі відповідальності страховика встановлюються угодою між сторонами, а у разі обов'язкового страху-

вання - законом, і ґрунтуються на гіпотетичних (умовно передбачених), а не фактичних розмірах відповідальності. У ст. 1194 ЦК закріплено обов'язок особи, яка застрахувала свою цивільну відповідальність, сплатити потерпілому різницю між фактичним розміром шкоди і страховим відшкодуванням. Правила ст. 1194 ЦК застосовуються тільки у разі, якщо особа *застрахувала ризик своєї цивільної відповідальності за добровільним або обов'язковим страхуванням на користь третьої особи*.

За загальним правилом особа, на користь якої здійснено страхування (потерпілий), не має права звернутися безпосередньо до страхувальника. Вимога про відшкодування шкоди пред'являється до страховика. Проте, якщо страхового відшкодування (сплату якого проводить страховик) недостатньо, страхувальник (для повного відшкодування завданої ним шкоди) зобов'язаний сплатити потерпілому різницю між фактичним розміром шкоди і страховою виплатою (страховим відшкодуванням). Тобто ст. 1194 ЦК з метою захисту прав потерпілого встановлює додаткову (субсидіарну) відповідальність страхувальника.

Законодавець у ст. 1192 ЦК передбачає такі *способи відшкодування шкоди*, завданої майну потерпілого: • *в натурі* (передати річ того самого роду і такої самої якості, полагодити річ тощо); • *відшкодування завданих збитків*.

Як у разі відшкодування шкоди в натурі, так і в разі відшкодування завданих збитків грошми, потерпілому на його вимогу відшкодовуються неодержані доходи у зв'язку з завданням шкоди майну.

Постановляючи рішення про стягнення на користь потерпілого відшкодування вартості майна, яке не можна використати за призначенням, але воно має певну цінність, суд одночасно повинен обговорити питання про передання цього майна після відшкодування збитків особі, відповідальній за шкоду. Якщо для відновлення попереднього стану речі, що мала певну зношеність (наприклад автомобіля), було використано нові вузли, деталі, комплектуючі частини іншої модифікації, що випускаються взамін знятих з виробництва однорідних виробів, особа, відповідальна за шкоду, не вправі вимагати врахування зношеності майна або меншої вартості пошкоджених частин попередньої модифікації. Зношеність

пошкодженого майна враховується у випадках стягнення на користь потерпілого його вартості (в разі відшкодування збитків). Якщо на час виконання рішення про відшкодування шкоди, виправлення пошкодження за одержані за рішенням кошти, збільшилися ціни на майно або роботи, на придбання чи проведення яких його було присуджено, потерпілий з цих підстав може заявити додаткові вимоги до особи, відповідальної за шкоду, якщо не було його вини в тому, що виконання проводилося вже після збільшення цін і тарифів.

ЦК розрізняє загальні та спеціальні види деліктних зобов'язань.

До загальних видів законодавець відносить зобов'язання із відшкодування шкоди, завданої особі, та зобов'язання із відшкодування шкоди, завданої майну. Шкода, завдана особі, полягає або в ушкодженні здоров'я каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я, або в завданні смерті потерпілого. А шкода, завдана майну, свідчить про порушення майнової сфери особи у формі зменшення його майнових благ або їх знецінення.

До спеціальних видів ЦК України відносить зобов'язання, вказані у ст. ст. 1172-1190.

3. ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ. Відшкодування моральної шкоди – це один із найдієвіших способів захисту цивільних прав. Відшкодування моральної шкоди має низку особливостей, які, насамперед, полягають у чітко визначених протиправних діяннях, до яких законодавець відносить:

- заподіяння каліцтва та іншого ушкодження здоров'я, що призвело до фізичного болю та страждань фізичної особи;
- протиправну поведінку щодо фізичної особи, членів її сім'ї чи близьких родичів, яка призвела до душевних страждань фізичної особи;
- знищення чи пошкодження майна фізичної особи, що призвело до її душевних страждань;
- приниження честі, гідності фізичної особи та ділової репутації фізичної і юридичної особи.

Особливість моральної шкоди полягає в тому, що вона має немайновий характер та може полягати у фізичному болю та/або стражданнях фізичної особи, а

також інших негативних наслідках немайнового характеру, які було спричинено внаслідок приниження честі, гідності фізичної особи та ділової репутації фізичної та юридичної особи, а також інших протиправних діянь. Певна специфіка є у *вині заподіювача*. За загальним правилом, завдана моральна шкода відшкодовується за наявності вини заподіювача. Однак відшкодування моральної шкоди може бути здійснено і *незалежно від вини особи*, що заподіяла її, у таких випадках:

1) якщо шкоди завдано каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки;

2) якщо шкоди завдано фізичній особі внаслідок її незаконного засудження, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності, незаконного застосування як запобіжного заходу тримання під вартою або підписки про невиїзд, незаконного затримання, незаконного накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту або виправних робіт;

3) якщо шкоди завдано фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади, органу влади АРК або органу місцевого самоврядування чи посадової або службової особи цих органів при здійсненні ними своїх повноважень, а також унаслідок прийняття вказаними органами нормативно-правового акта, що було визнано незаконним і скасовано; тощо.

Певні особливості має і порядок відшкодування моральної шкоди. За загальним правилом, моральну шкоду відшкодовує заподіювач на користь особи, що має право вимагати такого відшкодування. Заподіювачем моральної шкоди може бути орган державної влади, орган місцевого самоврядування, фізична або юридична особи. Однак у випадках, що прямо передбачено законом, заподіювач моральної шкоди та особа, що несе за неї відповідальність, можуть не збігатися, наприклад, за шкоду, завдану державними органами чи їх посадовими особами, відповідальність несе держава Україна. Своєю чергою, особою, що має право вимагати відшкодування завданої їй моральної шкоди, як правило, є особа, якій

таку шкоду завдано. При цьому, законом може бути встановлено відповідні обмеження щодо цих осіб, наприклад, органи державної влади та органи місцевого самоврядування не мають права вимагати компенсації їм моральної шкоди у справах із захисту честі, гідності та ділової репутації (ст. 49 Закону України «Про інформацію»).

На практиці доволі часто виникають питання, що пов'язані з розміром відшкодування моральної шкоди. На жаль, ЦК залишає питання про встановлення розміру відшкодування моральної шкоди без належного правового врегулювання. Передбачено, що моральна шкода відшкодовується грішми, іншим майном або в інший спосіб. Щодо розміру грошового відшкодування моральної шкоди, то законодавець зазначає, що його визначає суд залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, що мають істотне значення.

За загальним правилом, нарахований розмір моральної шкоди відшкодовується одноразово, якщо інше не встановлено договором або законом.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ:

1. Загальні положення про недоговірні зобов'язання.
2. Загальні положення про відшкодування шкоди.
3. Відшкодування моральної шкоди.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Способи відшкодування шкоди.
2. Підстави звільнення від відповідальності.
3. Види недоговірних зобов'язань.
4. Страхування цивільної відповідальності на випадок завдання шкоди.
5. Умисел та необережність.
6. Особливості відшкодування моральної шкоди.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ:

1. Зобов'язання внаслідок відшкодування шкоди називають:

- а) акцесорним;
- б) деліктним;
- в) фидуціарним.

2. Моральна шкода відшкодовується незалежно від вини фізичної або юридичної особи, яка її завдала, якщо шкоду завдано:

- а) у стані крайньої необхідності;
- б) працівником юридичної особи;
- в) каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки.

3. З'ясуйте, хто є боржником у зобов'язаннях з відшкодування шкоди, завданої малолітньою особою:

- а) батьки (усиновлювачі), опікун чи інша особа, яка на правових підставах здійснювала виховання малолітньої особи;
- б) держава;
- в) батьки чи піклувальники.

4. Укажіть, які підстави безумовно звільняють від відповідальності боржника у разі заподіяння шкоди джерелом підвищеної небезпеки:

- а) груба необережність потерпілого;
- б) непереборна сила та умисел потерпілого;
- в) непереборна сила.

5. Шкода, завдана особі у зв'язку з крайньою необхідністю:

- а) відшкодовується державою у повному обсязі;
- б) відшкодовується державою у двократному розмірі від вартості спричиненої шкоди;
- в) відшкодовується особою, яка її завдала.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст.356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

2. Про захист прав і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Конвенція від 17.07.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 1 грудня 1994

року № 266/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#Text>

4. Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції: Закон України від 19.05.2011 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3390-17#Text>

5. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text>

6. Про деякі питання застосування судами законодавства при вирішенні спорів про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки: постанова Пленуму Вищого Спеціалізованого Суду України від 01.03.2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004740-13#Text>

7. Цивільне право України: підручник [Текст] : в 2 т. Т. 1 / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 444 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/>

8. Цивільне право України: підручник [Текст] : в 2 т. Т. 2 / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 428 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua>

9. Цивільне право : особлива частина. Практикум : навч. посіб.[для студ. вищ. навч. закладів] / кол. авт. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2021. 264 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/>

10. Цивільне право (особлива частина) : навч. посібник / за заг. ред. : Н.М. Процьків, В.М. Никифорака. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 304 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/>

11. Цивільне право України: підручник. У 2-х частинах / За ред. проф. Р.Б. Шишки. Ч. 2. Особлива. 2-е вид., перероб. і доп. Київ: Видавництво Ліра-К, 2018. 996 с. URL: <https://lira-k.com.ua/preview/12445.pdf>

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/>
2. Наукова бібліотека СНУ ім. В. Даля: URL: <https://library.snu.edu.ua>
3. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>
4. Офіційний сайт Європейського Суду з прав людини. URL: <https://echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>

ЛЕКЦІЯ №7.

ТЕМА: НЕДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ПРАВОМІРНИХ ДІЙ

/2 години/

Мета лекції:

- **освітня:** набуття теоретичних знань та практичних навичок застосування положень щодо недоговірних зобов'язань правомірних дій;
- **розвиваюча:** розвиток логічного мислення, набуття умінь працювати з різними джерелами, формування умінь і навичок аналізу фактів, явищ, проблем тощо;
- **практична:** прищеплення інтересу до вивчення дисципліни, формування потреби раціоналізації навчально-пізнавальної діяльності та правової культури.

Міжпредметні зв'язки: історія держави та права України, конституційне право, цивільне процесуальне право, адвокатура та нотаріат, господарське право.

ТЗН: комп'ютерна презентація (мова: українська, англійська).

ПЛАН:

1. ПУБЛІЧНА ОБІЦЯНКА ВИНАГОРОДИ БЕЗ ОГОЛОШЕННЯ КОНКУРСУ.
2. ПУБЛІЧНА ОБІЦЯНКА ВИНАГОРОДИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ КОНКУРСУ.

3. ВЧИНЕННЯ ДІЙ В МАЙНОВИХ ІНТЕРЕСАХ ІНШОЇ ОСОБИ БЕЗ ЇЇ ДОРУЧЕННЯ.

4. РЯТУВАННЯ ЗДОРОВ'Я ТА ЖИТТЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ, МАЙНА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ АБО ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ.

5. СТВОРЕННЯ ЗАГРОЗИ ЖИТТЮ, ЗДОРОВ'Ю, МАЙНУ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ АБО МАЙНУ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ.

✓ **КЛЮЧОВІ СЛОВА:** конкурс, публічна обіцянка винагороди, майновий інтерес, рятування, створення загрози, відшкодування завданої шкоди, права переможця конкурсу, переможець конкурсу, засновник конкурсу.

1. ПУБЛІЧНА ОБІЦЯНКА ВИНАГОРОДИ БЕЗ ОГОЛОШЕННЯ КОНКУРСУ. Публічна обіцянка винагороди – це звернена до невизначеного кола осіб обіцянка майнової винагороди за досягнення обумовленого результату. Цивільний кодекс виділяє два види публічної обіцянки винагороди: 1) без оголошення конкурсу (ст. 1144 ЦК); 2) за результатами конкурсу (ст. 1150 ЦК).

У разі публічної обіцянки винагороди без оголошення конкурсу винагороду обіцяють за виконання будь-якої правомірної дії, а конкурс оголошують лише на досягнення кращого результату у вчиненні певної дії особами, які брали участь у конкурсі. Особа має право публічно пообіцяти винагороду (нагороду) за передавання їй відповідного результату (передання інформації, знайдення речі, знайдення фізичної особи тощо). У разі виконання завдання і передання його результату особа, яка публічно обіцяла винагороду, зобов'язана виплатити її.

Публічна обіцянка винагороди без оголошення конкурсу – це недоговірне зобов'язання, що виникає на підставі звернення до необмеженого кола осіб і полягає у виплаті майнової винагороди особі (особам), яка досягла зазначеного у сповіщенні результату. Таке зобов'язання має юридичне значення лише за наявності певних ознак:

1) обіцянка винагороди має бути публічною, тобто сповіщеною будь-яким чином невизначеному колу осіб. У разі обіцянки окремій особі – це договірні зобов'язання;

2) винагорода (нагорода) повинна мати майновий характер, а в повідомленні про винагороду мають бути зазначені її форма, розмір (грошова сума, певна річ) та завдання, яке має бути правомірним. Зміст завдання може полягати у виконанні разової дії (відшукування документів, домашньої тварини) або необмеженої кількості дій одного виду, які можуть вчинятися різними особами (надання інформації про зниклу людину). Якщо строк виконання завдання у повідомленні не визначено, то завдання є чинним протягом розумного строку відповідно до змісту завдання. У завданні має визначатися місце його виконання;

3) повідомлення про винагороду має надати можливість визначити, ким її обіцяно.

Практика, яка склалася, не передбачає ідентифікації осіб, які дають оголошення в засобах масової інформації. Якщо особу, яка публічно сповістила про обіцянку винагороди, не буде ідентифіковано, відповідне зобов'язання не може вважатися таким, що виникло. Відсутність у сповіщенні умов, передбачених у ч. 3 ст. 1144 ЦК, є підставою для висновку про те, що цей правочин не вчинено. Особа, яка публічно обіцяла винагороду, має право змінити завдання та умови надання винагороди, але зобов'язана відшкодувати особі, яка приступила до виконання завдання, збитки, завдані їй у зв'язку із зміною завдання, а також відшкодувати витрати особі, яка приступила до його виконання, але у зв'язку із змінами виконання завдання втратило для неї інтерес. Змістом цих зобов'язань є обов'язок особи, яка пообіцяла винагороду, сплатити її тому, хто досяг цього результату, та право особи, яка досягла відповідного результату, вимагати сплати оголошеної винагороди.

Якщо завдання стосується разової дії, винагорода виплачується особі, яка виконала завдання першою. Якщо таке завдання було виконано кількома особами одночасно, винагорода розподіляється між ними порівну (ст. 1148 ЦК).

Зобов'язання з публічної обіцянки винагороди припиняється у разі: 1) закінчення строку для передання результату; 2) передання результату особою, яка першою виконала завдання; 3) публічного оголошення особою, яка обіцяла ви-

нагороду, про припинення завдання, тобто на підставі одностороннього правочину. У цьому разі особа, яка понесла реальні витрати на підготовку до виконання завдання, має право на їх відшкодування (ст. 1149 ЦК).

2. ПУБЛІЧНА ОБІЦЯНКА ВИНАГОРОДИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ КОНКУРСУ. Публічна обіцянка винагороди за результатами конкурсу – це зобов'язання, що засноване на конкурсі та яке зобов'язує засновника до сплати і уповноважує учасника отримати за надану ним і визнану гідною роботу обумовлену винагороду. Суб'єктами конкурсних правовідносин є засновник конкурсу та учасники конкурсу. Відповідно до ч. 1 ст. 1150 ЦК, конкурс має право оголосити фізична або юридична особа. Обіцянка винагороди має бути публічною. Якщо оголошення конкурсу звернено до необмеженого кола осіб, – це *відкритий конкурс*. Якщо конкурс проводиться серед обмеженого кола учасників, спеціально запрошеного засновником, – це *закритий конкурс*.

Істотними умовами оголошення конкурсу є умови про предмет конкурсу та винагороду.

Предметом конкурсу можуть бути результати інтелектуальної, творчої діяльності, вчинення дії, виконання роботи (ч. 2. ст. 1151 ЦК).

Засновник конкурсу повідомляє про його умови одночасно з оголошенням конкурсу або персонально кожному, хто виявив бажання брати в ньому участь. В умовах конкурсу визначається винагорода – кількість призових місць і вид винагороди (сума премії) за кожне з призових місць. В умовах конкурсу може бути передбачено надання переможцю лише морального заохочення (присудження звань лауреатів конкурсу, почесних звань, видача дипломів). Умовами конкурсу можуть бути визначені строки подання творів на конкурс або виконання певної дії. Засновник конкурсу має право змінити його умови лише до початку конкурсу, про що повідомляється у порядку, в якому було оголошено конкурс. Якщо день або момент початку конкурсу в оголошенні про його проведення не встановлено, конкурс слід вважати таким, що почався, з нуля годин наступного після оголошення дня. В такому випадку зміна умов конкурсу є неможливою, оскільки дата оголошення та дата проведення збігаються.

Якщо у зв'язку зі зміною умов конкурсу участь у ньому для особи втратила інтерес або стала неможливою, ця особа має право на відшкодування засновником витрат, які були понесені нею для підготовки до участі в конкурсі.

Засновник конкурсу має право відмовитися від його проведення. Якщо проведення конкурсу стало неможливим через обставини, що від засновника не залежали, то учасники конкурсу не мають права вимагати від нього відшкодування витрат. У разі відмови засновника від проведення конкурсу з інших підстав учасник конкурсу має право на відшкодування понесених витрат.

Переможцем конкурсу є особа, яка досягла найкращого результату. Процедура визначення переможця визначається засновником конкурсу. Оцінювання результатів конкурсу може бути проведено самим засновником або доручено спеціально створеній конкурсній комісії, рішення якої має бути затверджено засновником конкурсу. Засновник конкурсу не повинен мотивувати прийняте рішення про результати конкурсу. Разом із тим результати конкурсу можуть бути оскаржені заінтересованою особою до суду. Переможець має бути визначений у будь-якому випадку, якщо інше не передбачено умовами конкурсу, або конкурс не стосується оцінювання результатів інтелектуальної діяльності. За наслідками оцінювання результатів інтелектуальної, творчої діяльності засновник конкурсу (конкурсна комісія, журі) може прийняти рішення про: 1) присудження усіх призових місць та нагород (премій); 2) присудження окремих призових місць та нагород (премій); 3) відмову у присудженні призових місць, якщо жодна із робіт, поданих на конкурс, не відповідає його вимогам; 4) присудження заохочувального призу та/або нагороди (премії).

Результати конкурсу оголошуються в тому ж порядку, що й сам конкурс. Якщо предметом конкурсу був результат інтелектуальної, творчої діяльності, засновник конкурсу має право подальшого його використання лише за згодою переможця конкурсу. Засновник конкурсу має переважне право перед іншими особами на укладення з переможцем конкурсу договору про використання предмета конкурсу. Подання учасником конкурсу речі на конкурс не припиняє його права власності на цю річ. Засновник конкурсу може залишити у себе річ, подану на

конкурс, лише за згодою учасника конкурсу. Через місяць після оголошення результатів конкурсу у засновника конкурсу виникає речове право – право володіння, що не позбавляє учасника права власності.

Учасник має право витребувати свою річ із володіння засновника без обмеження позовної давності, оскільки засновник, володіючи річчю, здійснює своє право, не порушуючи права власності. Якщо річ, подана на конкурс, не була подарована засновникові конкурсу або куплена ним, він може набути право власності на неї на підставі набувальної давності.

3. ВЧИНЕННЯ ДІЙ В МАЙНОВИХ ІНТЕРЕСАХ ІНШОЇ ОСОБИ БЕЗ ДОРУЧЕННЯ. Під зобов'язанням із вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення розуміється недоговірне зобов'язання, що виникає внаслідок здійснення однією особою (гестором) необхідних і доцільних юридичних і/або фактичних дій в інтересах іншої особи, майновим інтересам якої загрожує небезпека настання не вигідних для неї майнових наслідків (іншої особи, домінуса), внаслідок чого в останньої особи виникає обов'язок відшкодувати гестору понесені під час цього витрати. Умовами виникнення таких зобов'язань є такі:

1) дії вчиняються особою в майнових інтересах іншої особи без її доручення (гестором);

2) дії вчиняються за наявності небезпеки настання не вигідних майнових наслідків для іншої особи;

3) дії в інтересах іншої особи без доручення повинні бути спрямовані на попередження, усунення або зменшення небезпеки настання не вигідних для іншої особи майнових наслідків;

4) гестор не має можливості отримати згоду заінтересованої особи на вчинення дій в її інтересах.

Обов'язки особи, яка вчинила дії в майнових інтересах іншої особи без її доручення (гестора): – за першої нагоди, тобто негайно, коли з'явиться така можливість, сповістити заінтересовану особу про свої дії. Якщо заінтересована сторона не схвалить їх, то ці дії мають бути припинені. Невиконання діючою сторо-

ною зазначеного обов'язку призводить до втрати нею права вимагати відшкодування понесених витрат. Якщо ж зацікавлена сторона схвалить ці дії, то до відносин сторін застосовуються правила відповідного договору (підряду, зберігання, доручення); – якщо сповістити заінтересовану сторону неможливо, діюча сторона зобов'язана довести свої дії до кінця, вживши для цього всіх залежних від неї заходів; – негайно після закінчення ведення справи надати заінтересованій стороні звіт про свої дії та передати їй усе, що при цьому було одержано.

Гектор має право вимагати від заінтересованої сторони відшкодування у межах понесених витрат, якщо вони були виправдані обставинами ведення справи. Зазначеному праву відповідає обов'язок заінтересованої сторони щодо відшкодування цих витрат. Якщо внаслідок вчинених дій бажаний результат не настав, то цей факт сам по собі не свідчить про те, що дії гектора не є для заінтересованої особи об'єктивно вигідними.

Обов'язок домінуса (особа в інтересах якої дії гектор без доручення) – відшкодувати фактично зроблені гектором витрати, якщо вони були виправдані обставинами, за яких були вчинені дії (крім випадку, коли гектор не повідомив при першій нагоді домінусу про свої дії в інтересах домінуса).

Правами домінуса є: – вимагати надання гектором звіту про вчинені дії; – вимагати від гектора передачі всього, що ним було одержано при здійсненні дій на користь домінуса.

4. РЯТУВАННЯ ЗДОРОВ'Я ТА ЖИТТЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ, МАЙНА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ АБО ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ. Ще одним видом недоговірних зобов'язань є рятування здоров'я, життя фізичної особи, а також майна фізичної та юридичної особи. Шкода, що завдається особі під час такого рятування, відшкодовується внаслідок правомірної діяльності самого потерпілого. Якщо ж шкода виникла внаслідок протиправних посягань з боку третіх осіб, вона має відшкодовуватися відповідно до правил деліктних зобов'язань.

Зобов'язання з рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи – це таке недоговірне зобов'язання, яке виникає з односто-

ронньої дії (дій) рятувальника, спрямованої на відвернення реальної загрози здоров'ю, життю, майну іншої особи, і полягає у відшкодуванні в повному обсязі шкоди, завданої рятувальнику. Змістом зобов'язання, що виникає внаслідок рятування здоров'я, життя та майна, є право особи, яка без відповідних повноважень здійснила дії щодо рятування від загрози життя, здоров'я або майна, вимагати відшкодування шкоди, якої вона зазнала внаслідок рятувальних дій, та обов'язок іншої особи відшкодувати цю шкоду. Для виникнення цього виду зобов'язань потрібні такі умови:

- реальна, наявна загроза шкоди життю, здоров'ю або майну фізичної або юридичної особи, яка вимагала термінових дій;
- здійснення потерпілим дій щодо рятування життя, здоров'я або майна;
- наявність шкоди у рятувальника (втрачений заробіток, пошкоджене майно, витрати на лікування);
- причинний зв'язок між шкодою, що виникла у потерпілого, та його діями щодо усунення загрози;
- відсутність у рятувальника обов'язку на підставі трудового, цивільно-правового договору, актів законодавства вчиняти рятувальні дії (лікарі, пожежні).

На можливість потерпілого відшкодувати шкоду не впливає той факт, чи було таке майно фактично врятоване, за винятком умислу потерпілого. Зазначене зобов'язання поділяється на дві групи: 1) зобов'язання з рятування здоров'я та життя; 2) зобов'язання з рятування майна.

Суб'єктами зобов'язань, що виникають унаслідок рятування майна фізичної або юридичної особи, є кредитор – особа, якій завдано шкоди внаслідок учинення нею рятувальних дій, або у випадку смерті фізичної особи – суб'єкти, вказані в законі, та боржник – держава, власник або володілець майна.

На визначення особи, яка буде відшкодовувати отриману рятувальником шкоду, впливає об'єкт рятування. Так, шкода, завдана особі, яка без відповідних повноважень рятувала здоров'я та життя фізичної особи від реальної загрози, відшкодовується державою у повному обсязі. Якщо ж об'єктом рятування є

майно, то визначення зобов'язаної особи залежить від характеру шкоди, якої зазнав рятівник:

1) якщо йому було завдано каліцтво, інше ушкодження здоров'я або смерть під час рятування майна, що має істотну цінність, то така шкода відшкодовується в повному обсязі державою;

2) якщо ж було завдано майнової шкоди під час рятування від загрози майна іншої особи, яке має істотну цінність, то така шкода відшкодовується власником (володільцем) цього майна з урахуванням його матеріального становища. Розмір відшкодування шкоди не може перевищувати вартості майна, яке рятувалося.

5. СТВОРЕННЯ ЗАГРОЗИ ЖИТТЮ, ЗДОРОВ'Я, МАЙНУ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ АБО МАЙНУ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ. Зобов'язання зі створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи – це зобов'язання, в якому особа, яка своєю протиправною діяльністю (бездіяльністю) створила загрозу для життя, здоров'я і майна, зобов'язана її усунути, а особа, благам якої створено загрозу, має право вимагати її усунення.

Суб'єктами відповідних зобов'язань є кредитор та боржник. Кредитором можуть бути фізичні та юридичні особи, інтересам яких створено загрозу. Боржником може бути фізична або юридична особа, діяльність якої створює небезпеку життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи.

Об'єктом цих зобов'язань є дії боржника з усунення загрози життю і здоров'ю фізичних осіб, їхньому майну та майну юридичних осіб.

Зміст цього зобов'язання становлять право кредитора вимагати усунення створеної загрози та обов'язок боржника її усунути. Зазначений обов'язок може бути виконаний добровільно або у примусовому порядку на підставі рішення суду, постановленого за позовом кредитора. У разі неусунення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи заінтересована особа має право вимагати: 1) вжиття невідкладних заходів щодо усунення загрози; 2) відшкодування завданої шкоди; 3) заборони діяльності, яка створює загрозу.

Шкода, завдана внаслідок неусунення небезпеки (загрози) життю і здоров'ю фізичних осіб, їхньому майну та майну юридичних осіб, підлягає відшкодуванню за правилами, які регулюють зобов'язання із заподіяння шкоди (ст.ст. 1166–1208 ЦК).

✓ ЗАВДАННЯ ДЛЯ СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ:

1. Схарактеризувати особливості правовідносин про публічну обіцянку винагороди без оголошення конкурсу.
2. Схарактеризувати особливості правовідносин про публічну обіцянку винагороди за результатами конкурсу.
3. Вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без доручення.
4. Рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної особи або юридичної особи.
5. Створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Відшкодування шкоди, спричиненої правомірними діями.
2. В чому зміст права на публічну обіцянку винагороди?
3. Який порядок надання звіту про вчинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення?
4. Перерахуйте суб'єктів зобов'язань, що виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи.
5. Які настають правові наслідки неусунення загрози життю, здоров'ю та майну фізичної особи та майну юридичної особи?

✓ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ:

1. Загальні правила відшкодування шкоди:

- а) в повному обсязі та особою, яка безпосередньо завдала шкоду;
- б) відшкодовується як реальна шкода, тобто втрачене або пошкоджене майно в результаті протиправної поведінки правопорушника, так і упущена вигода (у разі завдання шкоди особою, яка є суб'єктом підприємницької діяльності);
- в) в повному обсязі - тобто відшкодовується як реальна шкода, тобто втрачене або пошкоджене майно в результаті протиправної поведінки правопорушника, так і упущена вигода (у разі завдання шкоди особою, яка є суб'єктом підприємницької діяльності); особою, яка безпосередньо завдала шкоду.

2. Відповідальність у цивільному праві за завдану шкоду може наставати лише за наявності підстав:

- а) наявність шкоди; протиправна поведінка заподіювача шкоди; причинний зв'язок між шкодою та протиправною поведінкою заподіювача; вина;
- б) наявність шкоди, вина;
- в) наявність шкоди, протиправна поведінка.

3. Публічна обіцянка винагороди - це:

- а) звернена до невизначеного кола осіб обіцянка майнової винагороди за досягнення обумовленого результату тому, хто досягне цього результату;
- б) звернена до визначеного кола осіб обіцянка майнової винагороди за досягнення обумовленого результату тому, хто досягне цього результату;
- в) звернена до осіб, які мешкають у конкретному місті, районі, селищі, обіцянка майнової винагороди за досягнення обумовленого результату тому, хто досягне цього результату.

4. До умов сповіщення публічної обіцянки винагороди законодавець відносить:

- а) зміст завдання, строк виконання, місце виконання, форму та розмір винагороди;
- б) зміст завдання, форму та розмір винагороди;
- в) зміст завдання та розмір винагороди.

5. Що може бути предметом конкурсу?

- а) предметом конкурсу може бути результат інтелектуальної, творчої діяльності, вчинення певної дії, виконання роботи тощо
- б) предметом конкурсу може бути продаж нерухомого майна;
- в) предметом конкурсу може бути вчинення певної дії, виконання роботи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст.356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

2. Про захист прав і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Конвенція від 17.07.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 1

грудня 1994 року № 266/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#Text>

4. Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції: Закон України від 19.05.2011 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3390-17#Text>

5. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text>

6. Про деякі питання застосування судами законодавства при вирішенні спорів про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки: постанова Пленуму Вищого Спеціалізованого Суду України від 01.03.2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004740-13#Text>

7. Цивільне право України: підручник [Текст] : в 2 т. Т. 1 / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 444 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/>

8. Цивільне право України: підручник [Текст] : в 2 т. Т. 2 / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 428 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua>

9. Цивільне право : особлива частина. Практикум : навч. посіб.[для студ. вищ. навч. закладів] / кол. авт. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2021. 264 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/>

10. Цивільне право (особлива частина) : навч. посібник / за заг. ред. : Н.М. Процьків, В.М. Никифорака. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 304 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/>

11. Цивільне право України: підручник. У 2-х частинах / За ред. проф. Р.Б. Шишки. Ч. 2. Особлива. 2-е вид., перероб. і доп. Київ: Видавництво Ліра-К, 2018. 996 с. URL: <https://lira-k.com.ua/preview/12445.pdf>

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ:

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/>
2. Наукова бібліотека СНУ ім. В. Даля: URL: <https://library.snu.edu.ua>
3. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>
4. Офіційний сайт Європейського Суду з прав людини. URL: <https://echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>

ЛЕКЦІЯ № 8.

ТЕМА: ЗОБОВ'ЯЗАННЯ З ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ

/2 години/

Мета лекції:

- **освітня:** ознайомлення із вимогами щодо вивчення недоговірних зобов'язань, окремих видів відповідальності з урахуванням особливостей кожного виду, судової практики та практики Європейського суду з прав людини;
 - **розвиваюча:** розвиток логічного мислення, набуття умінь працювати з різними джерелами, формування умінь і навичок аналізу фактів, явищ, проблем тощо;
 - **практична:** прищеплення інтересу до вивчення дисципліни, формування потреби раціоналізації навчально-пізнавальної діяльності та правової культури.
- Міжпредметні зв'язки:** історія держави та права України, конституційне право, цивільне процесуальне право, адвокатура та нотаріат, господарське право.
- ТЗН:** комп'ютерна презентація (мова: українська, англійська).

ПЛАН:

1. **ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ НАЙМАНИМ ПРАЦІВНИКОМ УСТАНОВИ, ПІДПРИЄМСТВА, ОРГАНІЗАЦІЇ ПІД ЧАС**

ВИКОНАННЯ НИМ СВОЇХ ТРУДОВИХ ОBOB'ЯЗКІВ.

2. ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ОРГАНОМ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ОРГАНОМ ВЛАДИ АРК АБО ОРГАНОМ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.

3. ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ НЕЗАКОННИМИ РІШЕННЯМИ, ДІЯМИ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНУ, ЩО ЗДІЙСНЮЄ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ, ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ, ПРОКУРАТУРИ АБО СУДУ.

4. ВІДШКОДУВАННЯ (КОМПЕНСАЦІЯ) ШКОДИ ФІЗИЧНІЙ ОСОБИ, ЯКА ПОТЕРПІЛА ВІД КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.

5. ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ОСОБАМИ, ЯКІ НЕ ДОСЯЛИ ПОВНОЛІТТЯ.

6. ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ДЖЕРЕЛОМ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ. ВІДШКОДУВАННЯ ЯДЕРНОЇ ШКОДИ.

7. ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ КАЛІЦТВОМ, ІНШИМ УШКОДЖЕННЯМ ЗДОРОВ'Я АБО СМЕРТЮ.

8. ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВНАСЛІДОК НЕДОЛІКІВ ТОВАРІВ, РОБІТ (ПОСЛУГ).

9. НАБУТТЯ, ЗБЕРЕЖЕННЯ МАЙНА БЕЗ ДОСТАТНЬОЇ ПРАВОВОЇ ПІДСТАВИ.

✓ **КЛЮЧОВІ СЛОВА:** *недоговірні зобов'язання, правочин, шкода, збитки, джерело підвищеної небезпеки, способи відшкодування шкоди, солідарна відповідальність, часткова відповідальність, види відповідальності, захист честі, гідності та ділової репутації, незаконне рішення, дія чи бездіяльність, ядерна шкода, недоліки товарів, робіт (послуг).*

1. ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ НАЙМАНИМ ПРАЦІВНИКОМ УСТАНОВИ, ПІДПРИЄМСТВА, ОРГАНІЗАЦІЇ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ НИМ СВОЇХ ТРУДОВИХ ОBOB'ЯЗКІВ. Згідно зі ст. 1172

ЦК, юридична або фізична особа відшкодовує шкоду, завдану їхнім працівником під час виконання ним своїх трудових (службових) обов'язків. Правовий зв'язок організації з працівником втілюється у трудових відносинах незалежно від їх характеру – постійні, тимчасові, сезонні або виконання іншої роботи за трудовим договором.

Під виконанням трудових обов'язків слід розуміти виконання працівником роботи, обумовленої під час прийняття на роботу або дорученої йому адміністрацією, на території підприємства або поза нею протягом робочого часу.

Протиправною вважається діяльність працівника, яка порушує умови і порядок здійснення ним своїх трудових обов'язків. *Бездіяльність* – це невиконання працівником обсягу роботи, обумовленої трудовим договором, певними правилами, інструкцією тощо.

Особа, яка відшкодувала шкоду потерпілому, може звернутися з регресною вимогою до працівника, з вини якого заподіяно шкоду, з урахуванням правил трудового законодавства щодо меж покладення на працівника обов'язку компенсувати витрати роботодавця.

2. ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ОРГАНОМ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ОРГАНОМ ВЛАДИ АРК АБО ОРГАНОМ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ. Відповідно до ст. ст. 1173, 1174 ЦК шкода, завдана фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади, органу влади АРК, органу місцевого самоврядування або діями чи бездіяльністю посадової або службової особи зазначених органів при здійсненні ними своїх повноважень, відшкодовується державою, АРК або органом місцевого самоврядування незалежно від вини цих органів.

Особливості відшкодування шкоди, завданої у результаті виведення неплатоспроможного банку з ринку/ліквідації банку на підставі протиправних (незаконних) індивідуальних актів Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, рішень КМ України особам, які на дату прийняття таких індивідуальних актів або рішень, відповідно,

мали статус учасників такого банку, встановлюються Законом України «Про банки і банківську діяльність» та Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб». Шкода, завдана фізичній або юридичній особі в результаті прийняття зазначеним вище органом нормативно-правового акта, що був визнаний незаконним і скасований, відшкодовується державою, АРК або органом місцевого самоврядування незалежно від вини посадових і службових осіб цих органів (ст. 1175 ЦК). Незаконними будуть рішення зазначених органів та їх посадових і службових осіб, які прямо заборонені в законі, а також ті, що вчинені без відповідних повноважень (ч. 2 ст. 19 Конституції України). Відповідачем у зазначеній категорії справ буде відповідний фінансовий орган держави, АРК чи територіальної громади, на який покладено функцію розпорядження майном цих суб'єктів (зокрема, Державне казначейство України).

3. ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ НЕЗАКОННИМИ РІШЕННЯМИ, ДІЯМИ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНУ, ЩО ЗДІЙСНЮЄ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ, ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ, ПРОКУРАТИРИ АБО СУДУ. Цей вид деліктної відповідальності передбачено ст. 1176 ЦК, додаткове регулювання - Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» зі змінами та доповненнями. Порівняно із загальними умовами настання деліктної відповідальності, цей вид має цілу низку специфічних ознак. Насамперед, суб'єктом (заподіювачем) шкоди є *правоохоронні та судові органи*. Від імені вказаних органів безпосередньо діють їх посадові та службові особи. Проте, як і в попередньому делікті, особу заподіювача шкоди відмежовано від особи, яка несе відповідальність за завдання шкоди, оскільки посадові та службові особи правоохоронних та судових органів, діями яких безпосередньо завдано шкоди, вчиняють їх не лише від імені зазначених органів, а й від імені держави. І саме тому відповідальність за завдану ними шкоду несе держава Україна.

Певну специфіку має протиправне діяння, яким може бути завдано шкоди у цьому делікті. Визначено *вичерпний перелік протиправних діянь*, що є умовою настання відповідальності: • незаконне засудження; • незаконне притягнення до кримінальної відповідальності; • незаконне застосування запобіжного заходу; • незаконне затримання; • незаконне накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт.

Якщо ж шкоди завдано фізичним або юридичним особам внаслідок іншої незаконної дії або бездіяльності чи незаконного рішення органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, органу досудового розслідування, прокуратури або суду, вона відшкодовується на загальних підставах. Наявність протиправності як характерної ознаки вказаних вище діянь, має бути підтверджено певною реабілітацією особи, шляхом постановлення судом виправдувального вироку, скасування незаконного вироку суду, закриття кримінальної справи органом попереднього (досудового) слідства, а також винесення відповідного акту про закриття провадження у справі про адміністративне правопорушення. Якщо ці діяння не підтверджено обставинами, що реабілітують особу, (наприклад, кримінальну справу закрито на підставі закону про амністію або акту помилування), то право на відшкодування завданої шкоди не виникає (ч. 3 ст. 1176 ЦК).

Не має права на відшкодування завданої шкоди також і фізична особа, яка у процесі досудового слідства або судового розгляду шляхом самообмови перешкоджала з'ясуванню істини і цим сприяла завданню їй шкоди (ч. 4 ст. 1176 ЦК), окрім випадків, якщо фізична особа вчинила самообмову внаслідок застосованих до неї фізичного чи психічного насилля, погроз, обману чи інших незаконних засобів, які доведено в належному порядку.

Істотною специфікою цього делікту є те, що шкода, яку завдано фізичним та юридичним особам за цим деліктом, відшкодовується незалежно від вини посадових і службових осіб цих органів.

Завдану ними шкоду відшкодовує держава Україна в особі відповідних фінансових органів за рахунок майна, в тому числі грошових коштів, які належать

їй на праві власності. У разі, якщо держава відшкодувала шкоду, завдану посадовою чи службовою особою органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, то вона наділяється правом зворотної вимоги до цієї посадової чи службової особи тільки у разі встановлення в її діях складу кримінального правопорушення за обвинувальним вирок суду щодо неї, який набрав законної сили (ч. 3 ст. 1191 ЦК).

4. ВІДШКОДУВАННЯ (КОМПЕНСАЦІЯ) ШКОДИ ФІЗИЧНІЙ ОСОБИ, ЯКА ПОТЕРПІЛА ВІД КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ. Шкода, завдана внаслідок кримінального правопорушення, відшкодується винною особою у повному обсязі. Згідно з ч. 4 ст. 1193 ЦК, суд не може зменшити розмір відшкодування шкоди з огляду на матеріальне становище порушника, коли шкоду завдано кримінальним правопорушенням. Вимогу щодо відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, можна заявляти як у межах цивільного судочинства, так і у межах розгляду кримінальної справи. Згідно Кримінальним процесуальним кодексом, особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. На захист інтересів неповнолітніх осіб та осіб, визнаних у встановленому законом порядку недієздатними чи обмежено дієздатними, цивільний позов може бути пред'явлений їхніми законними представниками.

Відповідно до ст. 1177 ЦК, шкода, завдана фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення, відшкодовується відповідно до закону. Шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та порядку, передбачених законом.

5. ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ОСОБАМИ, ЯКІ НЕ ДОСЯЛИ ПОВНОЛІТТЯ. Шкода, завдана *малолітньою особою*, відшкодовується її батьками (усиновлювачами) або опікуном чи іншою фізичною особою, яка на правових підставах здійснює виховання малолітньої особи, якщо вони не доведуть, що шкода не є наслідком несумлінного здійснення або ухилення ними від здійснення виховання та нагляду за малолітньою особою (ч. 1 ст. 1178 ЦК).

Якщо малолітня особа завдала шкоди під час перебування під наглядом навчального закладу, закладу охорони здоров'я чи іншого закладу, що зобов'язаний здійснювати нагляд за нею, а також під наглядом особи, яка здійснює нагляд на підставі договору, чи в закладі, який за законом здійснює щодо неї функції опікуна, ці заклади та особа зобов'язані відшкодувати шкоду, якщо вони не доведуть, що шкоди було завдано не з їхньої вини.

Якщо малолітня особа завдала шкоди як з вини батьків (усиновлювачів) або опікуна, так і з вини закладів або особи, що зобов'язані здійснювати нагляд за нею, батьки (усиновлювачі), опікун, такі заклади та особа зобов'язані відшкодувати шкоду у частці, яка визначена за домовленістю між ними або за рішенням суду. Це обумовлено тим, що заподіяння шкоди в цьому випадку обумовлюється відсутністю як належного виховання, так і належного нагляду.

Шкода, завдана спільними діями кількох малолітніх осіб, відшкодовується їхніми батьками (усиновлювачами), опікунами, закладом, який за законом здійснював функції опікуна, в частці, яка визначається за домовленістю між ними або за рішенням суду. Обов'язок зазначених осіб відшкодувати шкоду, завдану малолітньою особою, не припиняється у разі досягнення нею повноліття. Після досягнення повноліття особа може бути зобов'язана судом частково або в повному обсязі відшкодувати шкоду, завдану життю або здоров'ю потерпілого, якщо вона має достатні для цього кошти, а зобов'язані до відшкодування особи є неплатоспроможними чи померли.

Неповнолітня особа відповідає за завдану нею шкоду самостійно на загальних підставах (ч. 1 ст. 1179 ЦК). Шкода, завдана спільними діями кількох неповнолітніх осіб, відшкодовується ними у частці, яка визначається за домовленістю

між ними або за рішенням суду. У разі відсутності у неповнолітньої особи майна, достатнього для відшкодування завданої шкоди, ця шкода відшкодовується в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі її батьками (усиновлювачами) або піклувальником, закладом, який за законом здійснював щодо неї функції піклувальника, якщо вони не доведуть, що шкоди було завдано не з їхньої вини. Обов'язок зазначених осіб відшкодувати шкоду припиняється: після досягнення особою, яка завдала шкоди, повноліття; коли вона до досягнення повноліття стане власником майна, достатнього для відшкодування шкоди.

Шкода, завдана неповнолітньою особою після набуття нею повної цивільної дієздатності, відшкодовується цією особою самостійно на загальних підставах. У разі відсутності у неповнолітньої особи, яка набула повної цивільної дієздатності, майна, достатнього для відшкодування завданої нею шкоди, ця шкода відшкодовується в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі її батьками (усиновлювачами) або піклувальником, якщо вони дали згоду на набуття нею повної цивільної дієздатності і не доведуть, що шкоди було завдано не з їхньої вини. Обов'язок цих осіб відшкодувати шкоду припиняється з досягненням особою, яка завдала шкоди, повноліття. Регресних зобов'язань у зазначених вище осіб та закладів до заповідювача не виникає (ч. 5 ст. 1191 ЦК).

Субсидіарна відповідальність за шкоду, завдану неповнолітньою особою, яка набула повної цивільної дієздатності, у її батьків (усиновлювачів) або піклувальників виникає за наявності таких умов: 1) відсутність у неповнолітньої особи майна, достатнього для відшкодування завданої нею шкоди; 2) вони дали згоду на набуття нею повної цивільної дієздатності; 3) якщо вони не доведуть, що шкоди було завдано не з їхньої вини.

Обов'язок цих осіб відшкодувати шкоду припиняється з досягненням особою, яка завдала шкоди, повноліття.

Батьки зобов'язані відшкодувати шкоду, завдану дитиною, щодо якої вони були позбавлені батьківських прав, протягом трьох років після позбавлення їх батьківських прав, якщо вони не доведуть, що ця шкода не є наслідком невиконання ними своїх батьківських обов'язків.

6. ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ДЖЕРЕЛОМ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ. ВІДШКОДУВАННЯ ЯДЕРНОЇ ШКОДИ.

Джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогненебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, яка створює підвищену небезпеку для осіб, яку цю діяльність здійснюють, та інших осіб (ст. 1187 ЦК).

Характерні ознаки джерела підвищеної небезпеки: • неможливість повного контролю з боку людини; • наявність шкідливих властивостей; • велика ймовірність завдання шкоди.

У ч. 1 ст. 1187 ЦК закріплено тільки приблизний перелік джерел підвищеної небезпеки. Через цю обставину суд, вирішуючи питання про можливість віднесення діяльності до джерела підвищеної небезпеки, з'ясовує наявність його характерних ознак. Зокрема, судова практика визнає джерелом підвищеної небезпеки будь-яке застосування концентрованої енергії у таких випадках, коли енергію використано не в споживчих цілях, не в побуті, а на виробництві, на транспорті. Тому газопровід, електромережа в квартирі не визнаються джерелом підвищеної небезпеки, оскільки умови їх використання не створюють ніякої небезпеки для оточення.

Всі так звані засоби звичайного озброєння (танки, артилерія, ракети тощо) є джерелом підвищеної небезпеки. Всіх домашніх тварин, хоча б вони й мали непокірний норов, не може бути віднесено до джерел підвищеної небезпеки, окрім службових собак та собак бійцівських порід. Однак дикі звірі є джерелом підвищеної небезпеки лише за умови їх перебування у володінні людини.

Іноді позитивний висновок і можливість застосування ст. 1187 ЦК можуть бути пов'язані не тільки з якісними, й кількісними критеріями. Наприклад, зберігання канистри з бензином в гаражі власника автомашини підвищеної небезпеки

для оточення не створює. Однак зберігання горючих матеріалів у великих місткостях пов'язане з підвищеною небезпекою.

Судова практика не визнає діяльність зі зброєю джерелом підвищеної небезпеки. Однак діяльність з організації стрільб є джерелом підвищеної небезпеки, оскільки зброя зосереджується в одному місці, і тому, попри знання устрою і механізму дії зброї та проведення інструктажу щодо заходів безпеки, виникає велика ймовірність заподіяння шкоди третім особам.

Для більш системного розуміння джерел підвищеної небезпеки їх можна поділити на: • фізичні (механічні, електричні, теплові); • фізико-хімічні; • хімічні (отруйні, вибухонебезпечні, вогненебезпечні); • біологічні (зоологічні, мікробіологічні).

Обов'язок відшкодувати шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, покладено на володільця джерела підвищеної небезпеки, тобто особу, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку. Не визнається володільцем джерела і не несе відповідальності за шкоду перед потерпілим особа, яка управляла джерелом в силу виконання своїх трудових обов'язків перед володільцем джерела підвищеної небезпеки. Проте, якщо громадянину було заборонено управляти джерелом, а він без дозволу скористався ним в особистих цілях, то це діяння вважатиметься неправомірним заволодінням і на громадянина буде покладено обов'язок відшкодувати шкоду згідно зі ст. 1187 ЦК.

Щодо транспортних засобів ЦК передбачає два види найму - найм транспортного засобу з екіпажем (ч. 2 ст. 798) та найм без екіпажу (ч. 1 ст. 798). Якщо в першому випадку відповідальність за завдану шкоду покладено на наймодавця (ст. 805), то в другому - на наймача (ст. 804).

Володільць джерела підвищеної небезпеки не є суб'єктом відповідальності за шкоду, якщо доведе, що це джерело вибуло з його володіння внаслідок неправомірних дій інших осіб. Однак якщо неправомірному заволодінню іншою особою транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом сприяла недбалість її

власника (володільця), шкоду, завдану діяльністю щодо його використання, зберігання або утримання, відшкодовують вони спільно, в частці, яка визначається за рішенням суду з урахуванням обставин, що мають істотне значення (ч. 4 ст. 1187 ЦК).

Підставами відшкодування шкоди за цим деліктом є: а) наявність шкоди; б) протиправна дія заподіювача шкоди; в) наявність причинного зв'язку між протиправною дією та шкодою.

Вина заподіювача шкоди не вимагається. Тобто особа, яка завдала шкоди джерелом підвищеної небезпеки, відповідає й за випадкове її завдання (незалежно від вини).

Володільць джерела підвищеної небезпеки може бути звільнений судом від відповідальності, якщо доведе, що шкоди було завдано внаслідок: - дії непереборної сили; - умислу потерпілого. У цьому разі ризик невідшкодування шкоди покладається на самого потерпілого.

Груба необережність потерпілого та матеріальне становище фізичної особи - володільця джерела підвищеної небезпеки є підставами для зменшення розміру відшкодування (ст. 1193 ЦК).

У разі завдання шкоди кількома джерелами підвищеної небезпеки внаслідок їх взаємодії згідно зі ст. 1188 ЦК необхідно розрізняти завдання шкоди самим володільцям цих джерел та іншим особам. У разі завдання шкоди внаслідок взаємодії джерел підвищеної небезпеки їх володільцям питання про її відшкодування вирішується за принципом вини. За правилами ч. 1 ст. 1188 ЦК, якщо шкоди завдано одній особі з вини іншої особи, то її відшкодовує винна особа; за наявності вини лише особи, якій завдано шкоди, вона їй не відшкодовується; за наявності вини усіх осіб, діяльністю яких було завдано шкоди, розмір відшкодування визначається у відповідній частці залежно від обставин, що мають істотне значення. Положення ч. 2 ст. 1188 ЦК застосовуються у випадках завдання шкоди внаслідок взаємодії джерел підвищеної небезпеки іншим особам. Тобто володільці цих джерел, які спільно завдали шкоди, несуть солідарну відповідальність незалежно від своєї вини (ст. 1190 ЦК).

ВІДШКОДУВАННЯ ЯДЕРНОЇ ШКОДИ. Відносини щодо цивільної відповідальності за ядерну шкоду регулюють Закони України «Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення», «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» і Віденська конвенція про цивільну відповідальність за ядерну шкоду. Особливість правил про відшкодування ядерної шкоди полягає в тому, що для виникнення деліктної відповідальності необхідна наявність тільки трьох підстав: а) ядерної шкоди; б) ядерного інциденту; в) причинного зв'язку між ядерною шкодою та ядерним інцидентом.

Наявність вини особи, яка завдала ядерної шкоди, не вимагається.

Суб'єктом відповідальності за завдану ядерну шкоду є *оператор ядерної установки*. На нього покладається відповідальність, якщо цю шкоду завдано ядерним інцидентом на ядерній установці, а також під час перевезення ядерного матеріалу на ядерну установку оператора після прийняття ним від оператора іншої ядерної установки відповідальності за цей матеріал або під час його перевезення з ядерної установки оператора і відповідальність за який не прийняв інший оператор згідно з письмовою угодою.

Відповідальність оператора за ядерну шкоду обмежується сумою, еквівалентною 50 мільйонам Спеціальних прав запозичення за кожний ядерний інцидент, де Спеціальні права запозичення означають розрахункову одиницю, визначену Міжнародним валютним фондом, яка використовується ним для здійснення власних операцій та угод. Якщо оператор не має майна, необхідного для відшкодування завданої ядерної шкоди, обов'язок її відшкодувати покладається на державу.

7. ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ КАЛІЦТВОМ, ІНШИМ УШКОДЖЕННЯМ ЗДОРОВ'Я АБО СМЕРТЮ. Фізична або юридична особа, яка завдала шкоди каліцтвом чи іншим ушкодженням здоров'я фізичній особі, зобов'язана відшкодувати потерпілому: 1) заробіток (дохід), втрачений ним унаслідок втрати чи зменшення професійної або загальної працездатності; 2) додаткові витрати на посилене харчування, санаторно-курортне лікування, придбання ліків, протезування, сторонній догляд тощо. Ці витрати мають бути обумовлені

завданним ушкодженням здоров'я та необхідні для його відновлення, що, зокрема, підтверджується висновком медичної експертизи. Цей перелік не є вичерпним, тому у разі необхідності можуть бути відшкодовані також і витрати на придбання спеціальних транспортних засобів, підготовку до іншої професії тощо; 3) моральну шкоду.

Шкода, завдана фізичній особі каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, відшкодовується без урахування пенсії, а також інших її доходів. Якщо шкода була завдана внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, відшкодування здійснюється відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності».

Договором або законом (ст.ст. 1203, 1208 ЦК) може бути збільшено обсяг і розмір відшкодування шкоди, завданої потерпілому. Розмір втраченого фізичною особою заробітку (доходу) визначається: – ступенем втрати професійної або загальної працездатності; – середньомісячним заробітком потерпілого (ст.ст. 1197, 1198 ЦК).

Якщо професійну працездатність збережено хоча б частково, то втрата або збереження загальної працездатності до уваги не береться, оскільки не можна одночасно і працювати за своєю професією, і виконувати некваліфіковану роботу. Однак якщо професійну працездатність втрачено повністю, тоді важливо знати, яка заробітна плата може бути отримана за умови збереженої загальної працездатності, з вирахуванням її із суми завданої шкоди. Середньомісячний заробіток (дохід) обчислюється за бажанням потерпілого за дванадцять або за три останні календарні місяці роботи, що передували ушкодженню здоров'я або втраті працездатності внаслідок каліцтва чи іншого ушкодження здоров'я. Якщо середньомісячний заробіток (дохід) потерпілого є меншим від п'ятикратного розміру мінімальної заробітної плати, розмір втраченого заробітку (доходу) обчислюється, виходячи з п'ятикратного розміру мінімальної заробітної плати. До втраченого заробітку (доходу) включаються всі види оплати праці за трудовим

договором за місцем основної роботи і за сумісництвом, з яких сплачується податок на доходи громадян, у сумах, нарахованих до вирахування податку. Якщо потерпілий на момент завдання йому шкоди не працював, його середньомісячний заробіток (дохід) обчислюється, за його бажанням, виходячи з його заробітку до звільнення або звичайного розміру заробітної плати працівника його кваліфікації у цій місцевості.

Якщо заробіток (дохід) потерпілого до його каліцтва чи іншого ушкодження здоров'я змінився, що поліпшило його матеріальне становище (підвищення заробітної плати за посадою, переведення на вищеоплачувану роботу, прийняття на роботу після закінчення освіти), при визначенні середньомісячного заробітку (доходу) враховується лише заробіток (дохід), який він одержав або мав одержати після відповідної зміни.

Розмір доходу фізичної особи-підприємця або особи, яка самостійно забезпечує себе роботою (адвоката, особи, зайнятої творчою діяльністю, та ін.), втраченого внаслідок каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, що підлягає відшкодуванню, визначається з її річного доходу за даними органу державної податкової служби, одержаного в попередньому господарському році (у сумах, нарахованих до вирахування податків), поділеного на дванадцять. Якщо ця особа отримувала дохід менш як дванадцять місяців, розмір її втраченого доходу визначається шляхом визначення сукупної суми доходу за відповідну кількість місяців.

Якщо шкода завдається здоров'ю малолітньої особи, така особа має право на відшкодування витрат на лікування, протезування, постійний догляд, посилене харчування тощо, а після досягнення 14 років (учнем – 18 років) – на відшкодування шкоди, пов'язаної з втратою або зменшенням працездатності, виходячи з розміру мінімальної зарплати. Після початку трудової діяльності за одержаною кваліфікацією такий потерпілий має право вимагати збільшення розміру відшкодування шкоди, пов'язаної зі зменшенням його професійної працездатності, виходячи з розміру зарплати працівників його кваліфікації, але не нижче встановленого законом розміру мінімальної зарплати.

Законодавець надає можливість вимагати підвищення розміру відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю у випадках: а) підвищення вартості життя (ч. 1 ст. 1208 ЦК); б) збільшення розміру мінімальної заробітної плати (ч. 2 ст. 1208 ЦК). При цьому в першому випадку матиме місце індексація, а в другому – відповідне збільшення вказаної суми. Ці питання вирішуються судом на підставі заяви потерпілої особи.

Вимоги про перерахунок (наприклад, за відсотком втрати працездатності) сум щомісячних платежів, раніше визначених судом або роботодавцем, підлягають задоволенню за час, що не перевищує трьох років (п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» від 27 березня 1992 р. № 6).

У разі смерті потерпілого право на відшкодування шкоди мають непрацездатні особи, які були на його утриманні або мали на день його смерті право на одержання від нього утримання, а також дитина потерпілого, народжена після його смерті. Зазначене право зберігається і за дружиною, якщо вона зареєструє новий шлюб, і за дітьми у разі усиновлення їх у майбутньому.

Шкода відшкодовується: 1) дитині – до досягнення нею 18 років (учню, студенту – до закінчення навчання, але не більш як до досягнення ним 23 років); 2) чоловікові, дружині, батькам (усиновлювачам), які досягли пенсійного віку, – довічно; 3) особам з інвалідністю – на строк їх інвалідності; 4) одному з батьків (усиновлювачів) або другому з подружжя чи іншому членові сім'ї незалежно від віку і працездатності, якщо вони не працюють і здійснюють догляд за: дітьми, братами, сестрами, внуками померлого, – до досягнення останніми 14 років; 5) іншим непрацездатним особам, які були на утриманні потерпілого, – протягом 5 років після його смерті.

Шкода відшкодовується у розмірі середньомісячного заробітку (доходу) потерпілого з вирахуванням частки, яка припадала на нього самого та працездатних осіб, які перебували на його утриманні, але не мають права на відшкодування шкоди. Для цього середній заробіток поділяється на кількість осіб, які фактично утримувалися за його рахунок. Шкода відшкодовується без урахування пенсії,

призначеної їм внаслідок втрати годувальника, та інших доходів. Непрацевдатним особам, які не були на утриманні померлого, але мали право на це, розмір відшкодування визначається за рішенням суду з урахуванням матеріального становища непрацевдатних осіб і можливості потерпілого до смерті надавати їм допомогу. Відшкодування не може бути зменшене, навіть якщо смерть було спричинено з вини потерпілого.

Розмір відшкодування шкоди, завданої смертю годувальника, в подальшому може бути перерахований лише у випадках: народження дитини, зачатої за життя і народженої після смерті годувальника; призначення (припинення) виплати відшкодування особам, що здійснюють догляд за дітьми, братами, сестрами, внуками померлого. Особа, яка завдала шкоди смертю потерпілого, зобов'язана відшкодувати особі, яка зробила необхідні витрати на поховання та на спорудження надгробного пам'ятника, ці витрати. Допомога на поховання, одержана фізичною особою, яка зробила ці витрати, до суми відшкодування шкоди не зараховується.

Підлягають відшкодуванню і витрати на лікування та догляд за померлим, що передували смерті. Ці витрати відшкодовуються тим особам, які їх здійснили, або спадкоємцям померлого, якщо їх було здійснено за рахунок спадкового майна.

Моральна шкода у разі заподіяння смерті відшкодовується батькам, іншому з подружжя, дітям, особам, які проживали із загиблим однією сім'єю.

Відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю потерпілого, здійснюється щомісячними платежами. За наявності обставин, які мають істотне значення (наприклад, від'їзд боржника на тривалий строк за кордон, скрутне матеріальне становище потерпілого), та з урахуванням матеріального становища фізичної особи, яка завдала шкоди, сума відшкодування може бути виплачена одноразово, але не більш як за три роки наперед.

Стягнення додаткових витрат, пов'язаних із ушкодженням здоров'я, може бути здійснене наперед у межах строків, установлених на основі висновку відповідної лікарської експертизи, а також у разі необхідності попередньої оплати послуг і майна.

8. ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВНАСЛІДОК НЕДОЛІКІВ ТОВАРІВ, РОБІТ (ПОСЛУГ). Якщо внаслідок неякісного товару було заподіяно шкоду життю, здоров'ю, майну покупця або іншої особи, між потерпілою особою і продавцем, виготовлювачем товару виникають позадоговірні відносини. Продавець, виготовлювач товару, виконавець робіт (послуг) зобов'язаний відшкодувати шкоду, завдану фізичній або юридичній особі внаслідок конструктивних, технологічних, рецептурних та інших недоліків товарів, робіт (послуг), а також недостовірної або недостатньої інформації про них.

Шкода, завдана внаслідок недоліків товарів або ненадання повної чи достовірної інформації щодо властивостей і правил користування товаром, підлягає відшкодуванню, за вибором потерпілого, продавцем або виготовлювачем товару.

Шкода, завдана внаслідок недоліків робіт (послуг), підлягає відшкодуванню їх виконавцем (наприклад, перевізником, підрядником, зберігачем).

Відшкодування шкоди не залежить від вини продавця, виготовлювача товару, виконавця робіт (послуг), а також від того, чи перебував потерпілий з ними у договірних відносинах. Ці особи звільняються від відповідальності, якщо вони доведуть, що шкода виникла внаслідок непереборної сили або порушення потерпілим правил користування або зберігання товару (результатів робіт, послуг).

Якщо шкода завдана майну, життю, здоров'ю споживача, то переважному застосуванню підлягають норми Закону України «Про захист прав споживачів». Шкода, завдана внаслідок недоліків товару, що є нерухомим майном, робіт (послуг), підлягає відшкодуванню, якщо її завдано протягом встановленого строку служби (строку придатності) товару, результатів робіт (послуг), а якщо він не встановлений, – протягом десяти років з дня виготовлення товару, виконання роботи (надання послуги). Шкода, завдана внаслідок недоліків товару, що є неру-

хомим майном, робіт (послуг), підлягає відшкодуванню також, якщо: 1) на порушення вимог закону не встановлено строк служби (строк придатності) товару, результатів робіт (послуг); 2) особу не було попереджено про необхідні дії після закінчення строку служби (строку придатності) і про можливі наслідки в разі невиконання цих дій.

Строк відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товару, що є рухомим майном, у т. ч. таким, що є складовою частиною іншого рухомого чи нерухомого майна, включаючи електроенергію, встановлюється законом (ст. 1211-1 ЦК).

9. НАБУТТЯ, ЗБЕРЕЖЕННЯ МАЙНА БЕЗ ДОСТАТНЬОЇ ПРАВОВОЇ ПІДСТАВИ. Відповідно до ст. 1212 ЦК особа, яка набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи (потерпілого) без достатньої правової підстави (безпідставно набуте майно), зобов'язана повернути потерпілому це майно. Цей обов'язок виникає і тоді, коли підстава, на якій майно було набуте, згодом відпала. Він не залежить від того, чи було безпідставне набуття (збереження) майна результатом поведінки набувача, потерпілого, інших осіб чи наслідком події. Ці зобов'язання стосуються також вимог про:

- 1) повернення виконаного за недійсним правочином;
- 2) витребування майна власником із чужого незаконного володіння;
- 3) повернення виконаного однією із сторін у зобов'язанні. Таке право надається у разі дострокового припинення договірних зобов'язань, і належить уже не стороні договору, а суб'єкту, який втратив такий статус;
- 4) відшкодування шкоди особою, яка незаконно набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи.

Вказане зобов'язання може виникати у результаті як одностороннього, так і двостороннього правочину, а також унаслідок події. Це зобов'язання, з одного боку, спрямоване на захист майнових прав суб'єктів цивільного права, а з іншого – пов'язане з цивільним правопорушенням, оскільки боржник незаконно і за рахунок кредитора набув майно або зберіг його.

Змістом цих зобов'язань є обов'язок боржника (набувача майна) повернути кредиторіві (потерпілому) безпідставно набуте майно в натурі, а в разі неможливості – відшкодувати вартість майна, яка визначається на момент розгляду судом справи про його повернення (це кондикційне зобов'язання).

Особа, яка набула майно або зберегла його у себе без достатньої правової підстави, з часу, коли вона дізналася або могла дізнатися про володіння цим майном без достатньої правової підстави: 1) зобов'язана відшкодувати всі доходи, які вона одержала або могла одержати від цього майна; 2) відповідає за допущене нею погіршення майна; 3) має право вимагати відшкодування необхідних витрат на майно.

У разі безпідставного одержання чи збереження грошей нараховуються проценти за користування ними (ст. 536 ЦК).

Не підлягають поверненню безпідставно набуті: 1) заробітна плата і платежі, що прирівнюються до неї, пенсії, допомоги, стипендії, відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, аліменти та інші грошові суми, надані фізичній особі як засіб до існування, якщо їх виплата проведена фізичною або юридичною особою добровільно, за відсутності рахункової помилки з її боку і недобросовісності з боку набувача; 2) інше майно, якщо це встановлено законом (ст. 1215 ЦК).

✓ ЗАВДАННЯ ДЛЯ СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ:

1. Відшкодування шкоди, завданої найманим працівником установи, підприємства, організації під час виконання ним своїх трудових обов'язків.
2. Відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, органом влади АРК або органом місцевого самоврядування.
3. Відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду.
4. Відшкодування (компенсація) шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення.
5. Відшкодування шкоди, завданої особами, які не досягли повноліття.
6. Відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки. Відшкодування ядерної шкоди.

7. Відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю.

8. Відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг).

9. Набуття, збереження майна без достатньої правової підстави.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Відповідальність за шкоду, спільно заподіяну кількома особами.

2. Відповідальність за шкоду заподіяну життю та здоров'ю громадянина.

3. Відповідальність за шкоду, заподіяну недоліками проданих товарів, виконаних робіт, наданих послуг.

4. Об'єм відшкодування шкоди та врахування вини потерпілого.

5. Компенсація моральної шкоди.

6. Які особливості відповідальності за шкоду, завдану прокуратурою або судом.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ:

1. Джерелом підвищеної небезпеки є:

а) діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання;

б) використанням, зберіганням продуктів після строку придатності;

в) утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб.

2. Хто відшкодовує шкоду завдану джерелом підвищеної небезпеки?

а) власник джерела підвищеної небезпеки;

б) особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом;

в) водій джерела підвищеної небезпеки.

3. Підстави звільнення особи, яка здійснює діяльність, що є джерелом підвищеної небезпеки, від відповідальності:

а) шкоди було завдано внаслідок непереборної сили;

б) шкоди було завдано внаслідок умислу потерпілого;

в) шкоди було завдано при відсутності вини власника джерела підвищеної небезпеки.

4. Шкода, завдана внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки, відшкодовується:

а) на загальних підставах;

- б) відповідно до правил підвищеної відповідальності;
- в) за наявності вини власника джерела підвищеної небезпеки.

5. Особи, спільними діями або бездіяльністю яких було завдано шкоди, несуть відповідальність:

- а) солідарну перед потерпілим;
- б) субсидіарну перед потерпілим;
- в) часткову перед потерпілим.

ЛІТЕРАТУРА:

7. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст.356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

8. Про захист прав і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Конвенція від 17.07.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

9. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 1 грудня 1994 року № 266/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#Text>

10. Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції: Закон України від 19.05.2011 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3390-17#Text>

11. Про цивільне відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення: Закон України від 13 грудня 2001 року № 2893-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2893-14#Text>

12. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку: Закон України від 8 лютого 1995 року № 39/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/95-%D0%B2%D1%80#Text>

13. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text>

14. Про деякі питання застосування судами законодавства при вирішенні спорів про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки: постанова Пленуму Вищого Спеціалізованого Суду України від 01.03.2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004740-13#Text>

15. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 № 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text

16. Цивільне право України: підручник [Текст] : в 2 т. Т. 1 / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 444 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/>

17. Цивільне право України: підручник [Текст] : в 2 т. Т. 2 / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 428 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua>

18. Цивільне право : особлива частина. Практикум : навч. посіб.[для студ. вищ. навч. закладів] / кол. авт. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2021. 264 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/>

19. Цивільне право (особлива частина) : навч. посібник / за заг. ред. : Н.М. Процьків, В.М. Никифорака. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 304 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/>

20. Цивільне право України: підручник. У 2-х частинах / За ред. проф. Р.Б. Шишки. Ч. 2. Особлива. 2-е вид., перероб. і доп. Київ: Видавництво Ліра-К, 2018. 996 с. URL: <https://lira-k.com.ua/preview/12445.pdf>

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ:

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/>

2. Наукова бібліотека СНУ ім. В. Даля: URL: <https://library.snu.edu.ua>

3. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. URL:

<http://www.nbuu.gov.ua/>

4. Офіційний сайт Європейського Суду з прав людини. URL:
<https://echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>

Навчальне видання

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

КОНСПЕКТ

лекцій з дисципліни

«Цивільне та сімейне право». Особлива частина. Частина 2.

(із завданнями для семінарських занять) для здобувачів

спеціальності 081 «Право»

(нормативна 3 семестр, 28 годин)

Укладач:

ГАЛИНА АНАТОЛІЇВНА КАПЛІНА
ВІКТОРІЯ ІГОРІВНА ЖОЛУДСЬКА
ЛЮДМИЛА МИКОЛАЇВНА ЗАГОРУЙ

Оригінал-макет

Підписано до друку _____

Формат 60x841/16. Папір типограф. Гарнітура Times.

Друк офсетний. Умов. друк. арк. №. Облік. вид. арк. ____.

Тираж ____ екз. Вид. № ____ . Замов. № ____ . Ціна договірна.

Видавництво Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля

Адреса видавництва: вул. Іоанна Павла II, 17

Тел.+38(050)218 04 78, факс (06452) 4 03 42

e-mail: vidavnictvoSNU.ua@gmail.com